

Een literaire rel met Menno ter Braak

Jan J. van Herpen

bron

Jan J. van Herpen, *Een literaire rel met Menno ter Braak*. Flanor, Hilversum 1999 (tweede druk)

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/herp003lite01_01/colofon.htm

© 2009 dbnl / erven Jan J. van Herpen

 dbnl i.s.m. **STICHTING MENNO TER BRAAK**

[Een literaire rel met Menno ter Braak]

Sinds 1928 leidde dr. P.H. Ritter Jr. de radioboekbesprekingen van de AVRO. Hij sprak er zelf in, maar hij nodigde ook letterkundigen uit. Uit 1930 is een literaire rel die ik al beschreef in mijn in 1982 verschenen *Al wat in boeken steekt, dertig jaar radiowerk van Dr. P.H. Ritter Jr. bij de AVRO*, maar waaraan ik nu veel kan toevoegen door het citeren van een aantal stukken en brieven, die zich bevinden in het sindsdien door mij geordende ‘Archief dr. P.H. Ritter Jr.’ in de Utrechtse Universiteitsbibliotheek. De rel kan vrijwel zonder commentaar verteld worden.

27 juli 1930: Menno ter Braak (‘Tijd. adres: Eibergen’) aan Ritter:

Zeër Geachte Heer

Door dezen neem ik de vrijheid, U mede te deelen, dat ik het op prijs zou stellen eens een spreekbeurt te vervullen voor het AVRO-Boekenhalfuurtje. Men zeide mij, dat ik mij hiervoor tot U had te wenden. Mocht U aan mijn verzoek willen en kunnen voldoen, dan zou ik U als voorkeur-onderwerp voorstellen ‘Das Leben der Autos’ van Ilja Ehrenburg. In de hoop, dat mijn schrijven U niet als een onbescheidenheid zal voorkomen, en in afwachting van Uw antwoord, met de meeste hoogachting Menno ter Braak.

Op de brief staat in handschrift van Ritter: ‘Bëantwoord: 28 Juli 1930. Gaarne de eerste vrije beurt in het najaar. Vóór September schrijf ik nadere bijzonderheden.’

29 juli 1930: Ter Braak aan Ritter:

Zeër geachte Heer

Vriendelijk dank voor Uw schrijven. Mijn adres blijft tot 1 Sept.: Eibergen, is daarna: Beukelsdijk 143b, Rotterdam. Zal ik voorloopig met Ehrenburg als onderwerp rekening blijven houden? met de meeste hoogachting Uw dv. Menno ter Braak.

5 oktober 1930: Ter Braak (uit Rotterdam) aan Ritter:

Zeër geachte Heer Ritter

Naar aanleiding van Uw brief van 28 Juli heb ik vergeefs op nader bericht van U gewacht. Ik ben nu in het onaangename parket, dat ik het boek van Ehrenburg voor einde October moet hebben besproken; zoudt U mij dus nog even kunnen mededeelen, of, en zoo ja wanneer, de lezing voor de radio doorgaat? Ik weet dan, wat ik met het boek moet doen.

Gaarne, in afwachting van Uw antwoord, hoogachtend, Menno ter Braak.

Op de brief staat in handschrift, welhaast zeker van Ritters secretaris: 'beurt van Houwink. Niet Ehrenburg. Lijst van keuze volgt binnenkort'.

12 oktober 1930: Ritter aan Ter Braak:

Zeer geachte Heer Ter Braak,

Allereerst mijn excuses voor het uitblijven van nadere berichten mijnerzijds. Ik ben gedurende de maand Augustus met vakantie geweest en bij mijn terugkomst vond ik een zoo ongelooflijk groote stapel werk dat ik er even wanhoopig onder werd. Ik voel dat ik voor U iets bijzonders moet doen en heb daarom den datum van 23 November a.s. voor U 'eruit gebroken'.

Echter moet ik U verzoeken, een ander onderwerp dan het door U genoemde te kiezen. Dezer dagen zal ik U eenige werken ter keuze opgeven van de najaarsmarkt. Ik heb het boek van Ilja Ehrenburg van de lijst afgevoerd. Schrijft U mij nog even of 23 November U schikt? Bij voorbaat mijn dank daarvoor.

Met hoogachting en beleefde groet, P.H. Ritter Jr.

13 oktober 1930: Ter Braak aan Ritter:

Zeer geachte Heer Ritter

Dank voor Uw schrijven. Ik heb nu 23 Nov. als datum gereserveerd voor de Avro. Gaarne zou ik, nu Ehrenburg onmogelijk is, spoedig opgave ontvangen van de boeken, waaruit ik een keuze kan doen. Misschien zoudt U mij ook nog even willen inlichten over ev. verplichtingen tegenover Radioraad en andere lichamen, waarvan ik slechts nevelachtig verstand heb.

Bij voorbaat mijn dank. met de meeste hoogachting, Uw dv. Menno ter Braak.

27 oktober 1930: Ritter aan Ter Braak:

Zeer geachte Heer ter Braak,

Onder referte aan Uw schrijven dd. 13 dezer deel ik U thans mede, dat ik U op Zondag 23 November gaarne zal hooren spreken over het nieuwe boek van Ali Smeding, dat dezer dagen zal verschijnen bij Nijgh en van Ditmar. Ik verzoek U behalve een exemplaar voor Uzelf er ook een voor mij te vragen, dat ze dan naar mijn adres moeten zenden. Als honorarium kan ik fl. 40, - toestaan. Ik verzoek U dit bedrag te willen bevestigen naar Amsterdam aan de Directie van de AVRO, Keizersgracht 107. Tevens verzoek ik U uiterlijk 10 November a.s. een korte syllabus met duidelijk portret in te willen zenden aan de administratie vaan de Radiobode, Amsterdam, Keizersgracht 107. (Syllabus van plm. ½ kolom druks Radiobode).

Ik moet U tevens verzoeken Uwe lezing volledig op papier te stellen, daar de Programma-Commissie inzage kan eischen van de lezing. [Er was van 1930 tot 1941 een Radio-omroep contrôlecommissie die teksten van te voren kon opvragen]. Doet zij dit, dan moet u paraat zijn!!

Misschien ten overvloede deel ik U nog mede, dat U spreekt in de AVRO-studio, Engweg [Oude Enghweg 4], Hilversum, van 2-2.30. Wilt U mij de ontvangst van dit schrijven ook nog even bevestigen? Bij voorbaat dank daarvoor.

Met hoogachting en beleefde groeten, P.H. Ritter Jr.

28 oktober 1930: Ter Braak aan Ritter (doorgestreept briefhoofd: Balans 30/31 Algemeen Jaarboek der Nederlandsche Kunsten):

Zeër geachte Heer Ritter

Door dezen bericht [ik] U de goede ontvangst van Uw schrijven van 27 dezer. De Fa. Nijgh en van Ditmar zal mij zoo spoedig mogelijk een exemplaar van het boek van mevr. Smeding doen toekomen; ik hoop dus in staat te zijn, de syllabus tijdig aan de Radiobode te zenden.

Ik heb tevens een exemplaar van het boek voor U aangevraagd, en van het bedrag van het hon. kennisgeving aan de AVRO gezonden.

Inmiddels, met de meeste hoogachting, Uw dv. Menno ter Braak.

31 oktober 1930: Ritter aan Nijgh en van Ditmar's Uitgevers Maatschappij, Wijnhaven 113, Rotterdam:

Zeër geachte Heer Zijlstra,

Ik ontving Uw schrijven dd. 30 dezer en deel U in antwoord daarop mede, dat ik aan het te verschijnen werk van Aart van de Leeuw, De Kleine Rudolf, gaarne aandacht zal wijden. Indien mogelijk zal ik het tot onderwerp eener persoonlijke bespreking maken, waarmede ik Uw accoord vertrouw. Krijg ik ook exemplaren van De Peelwerkers [*Peelwerkers* van Antoon Coolen] en De Domineesvrouw van Blankenheim? Bij voorbaat mijn dank.

Met hoogachting en beleefde groeten, P.H. Ritter Jr.

16 november 1930: Ritter aan Alie van Wijhe-Smeding (Nieuwveen):

Ik heb mijn uiterste best gedaan om tijd vrij te maken ten einde U in de gelegenheid te stellen voor te dragen uit Uw eigen werk ter gelegenheid van de behandeling van Uw boek De Domineesvrouw van Blankenheim, door Dr. Menno ter Braak op Zondag 23 dezer. Het is mij echter niet gelukt extra zendtijd te verkrijgen.

Het komt mij nu voor, dat, indien U in het halve uur dat beschikbaar is voor de voordracht, zelf ook leest, de werkelijke bespreking van het boek door Dr. Menno ter Braak wel eenigszins in het gedrang komt, zoodat het mij beter lijkt hiertoe niet over te gaan.

Echter zal ik, waar ik voor Uw werk groote sympathie koester, U ter gelegener tijd gaarne uitnoodigen zelf een spreekbeurt voor den AVRO-microfoon te vervullen, en hoop U daarover in het a.s. voorjaar nader te berichten.

Met hoogachting en beleefde groeten, P.H. Ritter Jr.

17 november 1930: Ter Braak aan E. du Perron (brief 1 in de *Briefwisseling 1930-1940*):

Amice

[...] Je zending belette mij gelukkig een radiorede te beginnen over het kring Alie Smeding. Ik moet dat laatste prul van haar in toonbare woorden bespreken, maar ik zal trachten haar toch haar vet te geven.

18 november 1930: E. du Perron aan Ter Braak:

Waarde Ter Braak,

[...] Van Bouws hoorde ik van de zware taak die Ritter je op de schouders laadde. Had hij niet iemand anders kunnen bedenken? [...] Het enige aardige is dat je, al lezende, je kunt voorstellen hoe Alie dicht tegen haar man (de ernstig-levensvreugdige man met het baardje) aangedrukt je stem in zich opneemt. Dat is raffinement. [...] Sterkte met je radiotaak.

19 november 1930: Telegram van Alie van Wijhe-Smeding (tijdelijk: Heerkerstraat 87A, Rotterdam) aan Ritter:

Ter Braak staat zeer afwijzend tegenover het boek was mede in verband met de bedoeling van de AVRO-boeken-uitzending onmiddellijk bereid de bespreking over te dragen stelde echter als voorwaarde dat zijn honorarium zou worden uitgekeerd mag ik nu zondag indien het u zelf niet gelegen komt om het boek te bespreken er over spreken en er uit voorlezen? inplaats van de beloonde beurt in januari Ter Braak kan in ieder geval op zijn honorarium rekenen.

20 november 1930: Ritter (per expresse) aan Alie van Wijhe-Smeding:

Hooggeachte Mevrouw van Wijhe-Smeding,

Uw denkbeeld, de reeds vóór Uw bezoek ten mijnent vastgestelde en gereed gemaakte lezing van Dr. Menno ter Braak over 'De Domineesvrouw van Blankenheim' niet te doen doorgaan, en voor den Heer ter Braak, hetzij Uzelf, hetzij een ander spreker in de plaats te stellen om Uw boek te bespre-

ken, ontmoette bij mij reeds van den aanvang af bezwaar, dat misschien, toen ik het voorrecht had U en Ds. van Wijhe te ontmoeten, niet duidelijk genoeg tot uiting kwam. Waar blijven wij met de vrijheid en onafhankelijkheid van de litteraire kritiek, indien wij op verzoek van auteurs, later misschien van uitgevers, die vrije kritiek laten beïnvloeden, zóó dat door den auteur ongewenschte kritiek wordt geweerd? Ik kan het niet met mijn geweten overeenbrengen en wensch er niet aan mede te werken, nu niet, en nooit niet. Zoolang ik de leiding heb van de litteraire rubriek van de AVRO zal de boekbespreking zich kenmerken door een strikte onpartijdigheid en objectiviteit.

Dat de Heer ter Braak afwijzend staat tegenover Uw boek is een omstandigheid, die toevallig tot Uw kennis kwam, omdat U den Heer ter Braak bezocht. Ik heb daarmede geen rekening te houden. Ik acht den Heer ter Braak competent om Uw boek te bespreken en gaf hem daartoe opdracht zonder eenige beperking. Ik acht het ongeoorloofd, een mijner sprekers een opdracht te ontnemen om eenige andere reden dan dat mij blijkt, dat hetgeen deze zou willen zeggen in strijd is met de belangen van de AVRO of de eischen der radio-censuur. Daarvan is mij ten aanzien der rede van den Heer ter Braak niets gebleken.

Maar zelfs indien ik slechts het *voornemen* had gehad den Heer ter Braak de opdracht te geven en mij op het standpunt zou bevinden, dat voor de boekbespreking zooveel mogelijk sprekers moeten worden gezocht die aan de besproken boeken sympathiek gezind zijn, dan zou Uw telegram van 19 november uit Rotterdam aanleiding zijn geweest Uw verzoek met klem van de hand te wijzen. Een aanbod toch, Uwerzijds, aan den Heer ter Braak, ingeval hij de gevreesde bespreking van Uw boek nalaat, toch het honorarium te garandeeren, komt in strijd zoowel met de beginselen van de AVRO als met de beginselen van mij persoonlijk. De letterkundige kritiek door den aether behoort 'onkreukbaar' te zijn. Ik ben er natuurlijk van overtuigd, dat U dit met mij eens is en bij vergissing een dergelijk niet te aanvaarden voorstel heeft gedaan.

Ik merk nog op, dat de woorden *beloonde beurt* in Uw telegram dd. 19 dezer waarschijnlijk een verschrijving vormen van het telegraafkantoor. Ik veronderstel dat U *beloofde beurt* heeft bedoeld en zou daarvan gaarne Uwe bevestiging ontvangen. Inderdaad beloofde ik U een beurt voor Januari 1931. Met hoogachting en beleefden groet, P.H. Ritter Jr., Letterkundig adviseur AVRO.

20 november 1930: Ritter (per expresse) aan Ter Braak:

Zeer geachte Heer ter Braak,

Inliggend doe ik U ter Uwer orienteering afschrift toekomen van een schrijven dat ik heden per expresse heb gezonden aan Mevrouw Ali van Wijhe-Smeding. Ik heb gemeend deze aanval op de vrije kritiek in Nederland op duidelijke wijze te moeten afslaan en reken erop, dat U a.s. Zondag het bewuste boek zult bespreken zooals is overeengekomen tusschen ons.

Met hoogachting en beleefde groeten, P.H. Ritter Jr.

21 november 1930: Ter Braak aan Ritter:

Zeer geachte Heer Ritter

Uw expressebrief kwam zoeven in mijn bezit. Ik stel het ten zeerste op prijs, zooals ik u reeds telefonisch mededeelde, dat U zich in dezen op een zoo volkomen onafhankelijk en objectief standpunt hebt geplaatst. Ik had de bespreking voor het 'incident' reeds op een pagina na af en zal die natuurlijk onveranderd voordragen.

Over de geste van mevr. van Wijhe-Smeding wil ik verder niet oordeelen. Alleen meen ik, dat het van haar ongepast is geweest, zich tot mij te wenden alsof zulks geschiedde in opdracht van U, zoodat ik daardoor den indruk moest krijgen, dat U haar poging tot beïnvloeding der critiek kondt onderschrijven. Nu ik weet, dat zulks allerminst het geval is, acht ik haar houding toch minstens incorrect, en ik zal haar dit nog even schrijven. Mij persoonlijk heeft dit optreden van de schrijfster versterkt in de opinie, dat ik geen ongelijk heb, haar intieme omgang met God op een stevig minderwaardigheidscomplex te schuiven, al zal ik dat niet in deze termen voor de microfoon zeggen. Hoe zou iemand, die werkelijk met God in het reine was, zich in 's hemelsnaam iets van een radiocritiek aantrekken.

Intusschen, Uw positieve houding in dit conflict heeft mij op aangename wijze bevestigd in mijn meening omtrent Uw critische onafhankelijkheid. Met beleefde groeten, met de meeste hoogachting, Menno ter Braak.

21 november 1930: Alie van Wijhe-Smeding aan Ritter:

Uw schrijven kwam heden in mijn bezit. En ik haast mij, voor ik morgen naar Nieuwveen vertrek, U te verzekeren dat het geenszins mijn bedoeling was inbreuk te maken op de onpartijdigheid van de A.V.R.O.

Natuurlijk ben ik het volkomen met U eens dat een auteur over het algemeen, geen onwelwillende critiek moet trachten te weren. Ik meende alleen voor 'De Domineesvrouw' een uitzondering te mogen maken, omdat dit boek een boodschap van mijzelf is aan de menschen, vooral aan hen die partijdig en vijandig tegenover mij en mijn werk staan. Deze boodschap had ik graag nu reeds zelf overgebracht of door U, de mijn werk steeds met sympathie beschouwd heeft, over laten brengen.

[Ritter besprak haar *Het wazige*

land op 31 mei 1925 en haar *De Zondaar* op 29 mei 1927 in het *Utrechts Dagblad* en liet haar *Tijne van Hilletje* op 25 mei 1928 door Marie Verhoeven-Schmitz voor de AVRO bespreken].

Dat U zich mijn standpunt kon indenken meende ik af te mogen leiden uit de bereidwilligheid waarmede U op ons verzoek inging - zoo mogelijk - ‘Grillige Schaduwen’, aan Menno ter Braak ter bespreking te geven in plaats van ‘De Domineesvrouw’.

De heer Ter Braak verklaarde toen mijn man en ik hem bezochten, zich bereid de lezing over te dragen aan een ander, mits zijn honorarium doorging. U en ik hadden reeds bij ons telefonisch gesprek vastgesteld dat deze zaak in geval van overdracht ideëel diende te worden opgevat. En natuurlijk zou ik dan bereid geweest zijn het honorarium te laten vallen.

Bij ons bezoek aan U hadden wij de indruk gekregen dat het de bedoeling van het boekenhalvuurtje was, de boeken *niet* te geven aan sprekers van wie men denkt, dat zij antipathiek tegen het boek staan dat zij bespreken moeten. U zei zelf dat ook A.M. de Jong [boekbespreker bij de VARA] het *bête noire* der jongeren was en dat U hem met ‘Kromme Lindert’ [*De Martelgang van Kromme Lindert* van A.M. de Jong, dat Ritter een dag na Menno ter Braak op maandag 24 november 1930 voor de AVRO bespreken zal] daar niet aan wagen zou.

Toen nu de heer Ter Braak verklaarde van de lezing af te willen zien, mits zijn honorarium doorging, zond ik U het telegram, teneinde het resultaat der besprekingen van mijn man en mij met Ter Braak aan U te berichten.

Ik hoop, dat met deze uiteenzetting, het ontstane misverstand uit de weg is geruimd, en ik leg er nogmaals de nadruk op dat ik de zaak *alleen ideëel* heb willen opvatten.

‘Beloonde beurt’, in het telegram is een abuis van het telegraafkantoor. Mijn man en ik bedoelden, en schreven ook: ‘beloofde beurt’. En ik ben U zeer erkentelijk dat U mij deze beurt in Januari 1931 wilt geven.

Met de meeste hoogachting en beleefde groeten, Alie van Wijhe-Smeding.

21 november 1930: Ter Braak aan Du Perron:

Waarde du Perron,

Het is *te zot*, maar zij heeft hier Woensdag [19 november] voor me in het stof gelegen, met kleine Aage erbij, mij smeekend, om de ‘honderden gezinnen’, voor wie het boek bestemd was, te sparen! Ritter is er in gemengd, enfin, de zaak is voor haar toch faliekant uitgedopt. [...] Ritter heeft gereconstrueerd. De honderden gezinnen zullen mij Zondag hooren, en, zoo God wil, het boek *niet* kopen. h. gr. MtB

Menno ter Braaks inleidende artikel in de *Radiobode* van 21 november 1930:

Het werk van Alie van Wijhe-Smeding is van zeer ongelijke kwaliteit. De goede kwaliteiten komen ongetwijfeld het duidelijkst uit in haar beste boek *Tijne van Hilletje*, terwijl haar ernstigste fout, gemis aan zelfkritiek, zich even duidelijk manifesteert in de roman, die destijds tot levendige gedachtenwisseling aanleiding gaf, *De Zondaar*.

Helaas betekent dit nieuwe boek geen aanwinst in haar oeuvre. Het behandelt het leven van een domineesvrouw in het dorp Blankenheim, aan de zijde van een predikant, wiens tweede echtgenoot zij is. Naar titel, gegeven en stijl zou dit lijvige werk, zoals het voor ons ligt, vertaald kunnen zijn uit een der Scandinavische talen, waaraan wij zoveel idealistische predikantenfiguren te danken hebben. Men mag er zich echter over verwonderen, dat een schrijfster van naam, die toch herhaaldelijk getoond heeft, niet bang te zijn voor de opinie van het publiek, langs deze weg een idealisme tracht te herwinnen, dat zij b.v. in *De Zondaar* moest laten vallen. Idealisme behoort gebaseerd te zijn op het doorzien, niet op het provinciaal stofferen van de werkelijkheid; dat mevr. Wijhe-Smeding zich hieraan in haar laatste boek schuldig maakt, zal men dan ook moeten toeschrijven aan haar gebrek aan zelfkritiek. Over het provincialisme en de retoriek, die dit talent bedreigen, zoals zij de Nederlandse literatuur meermalen bedreigd hebben, hoop ik a.s. zondag iets meer te kunnen zeggen.

De tekst van zijn radiocauserie van 23 november 1930 staat niet in zijn *Verzameld Werk*, maar is indertijd wel opgenomen in *De Stem*, 1931, blz. 62 e.v.:

Alie van Wijhe-Smeding Provincialisme en retoriek

door

Menno ter Braak

In het algemeen is het aangener te spreken over een boek, dat men belangrijk en sympathiek vindt, dan over een boek, dat men, op zichzelf beschouwd, onbelangrijk en antipathiek acht. Wanneer ik heden uw aandacht vraag voor het laatste werk van Alie van Wijhe-Smeding, dan moet ik dat doen met het in eerste instantie onaangename bijgevoel, dat ik het met groeiende tegenzin uit heb gelezen en dat ik het dus met de beste wil van de wereld aan niemand als belangrijke lectuur kan aanbevelen. Wat geeft mij dan

de moed aan het verzoek te voldoen, juist dit boek te behandelen? Het is immers allerminst een verkwikkend tafereel, de ene schrijver door de ander te horen aftuigen, zoals het in de volksmond heet; en ik ben ook van mening, dat een zodanige literaire boxmatch voor de microfoon, waarbij bovendien één der partijen alleen op de achtergrond vertegenwoordigd is, noch voor het publiek noch voor de literatuur zelf voordeel kan hebben. Ik ben allerminst een tegenstander van het kraken van venijnige kritische noten; maar dit is beter op zijn plaats in een tijdschrift dan op een boekenhalfluur. Door over een boek te spreken dat ik niet kan waarderen, wil ik hier slechts trachten zo objectief mogelijk aan te geven, waarom ik er zo en niet anders tegenover sta, en waarom ik mijn oordeel op algemene gronden zo en niet anders moet bepalen. Er zijn namelijk wel enige dingen te zeggen, juist naar aanleiding van *De Domineesvrouw van Blankenheim*, die niet alleen dit speciale geval raken, dus een algemener betekenis hebben voor de Nederlandse literatuur in haar geheel. Provincialisme en retoriek, twee gevaren voor iedere schrijver, bedreigen niet uitsluitend Alie van Wijhe-Smeding, maar een ganse categorie van auteurs, wier levenshouding zich in meerder of mindere mate laat vergelijken met die van de bespreken romanière.

Ik mag u misschien met een enkel woord duidelijk maken, wat ik onder provincialisme en retoriek versta. Met provincialisme bedoel ik volstrekt niet dat een boek geschreven is door iemand uit de provincie. Er zijn boeken met een typisch plaatselijk karakter in de plaatselijke zin van het woord, die een betekenis hebben, die ver boven het beperkte stukje land van ontstaan uitgaat; denkt u maar aan het werk van Stijn Streuvels, zelfs aan *Pallieter* van Felix Timmermans, dat ik niet van ganser harte bewonder, maar dat door de figuur van Pallieter toch meer dan een achterhoekse gebeurtenis is geworden. Het provincialisme van Stijn Streuvels is niet het provincialisme, dat ik hier, met een ongunstig accent bedoel. Provincialisme in mijn betekenis is een mentaliteit, een geesteshouding. Het is de omschrijving van een soort culturele achterlijkheid. Wie provinciaal is in deze zin, als ik het nu bedoel, kan voor mijn part romans schrijven, die in de society van Parijs of Berlijn spelen. Hij verraadt zich namelijk niet door het feit, dat hij boeren beschrijft, maar door het veel belangrijker feit, dat hij zelfs de wereldstad ziet met het oog van de naïeve provinciaal, die niet weet, dat er nog wel iets buiten zijn geboortedorp gebeurt, dat met andere maatstaven moet worden gemeten dan die van zijn dorpsgenoten. Wie dus schrijft als een provinciaal in deze zin, weet niets van of doet of hij niets weet van, de problemen, die urgent zijn; hij kleedt zijn wereldje gemoedelijk aan en stelt dit de lezer voor als een paradijs van waarheid en genoegelijkheid.

Zulk provincialisme kan natuurlijk met de beste en onschuldigste bedoelingen worden bedreven. Er zijn b.v. in Vlaanderen talrijke auteurs, die eenvoudig geen andere belangstelling hebben dan hun provinciale idylle. Ik noem u b.v. Antoon Thiry, een werkelijk volkomen oprecht beschrijver van Vlaamse mensen en toestanden; ook Timmermans is vaak die weg op gegaan. Persoonlijk voel ik niet veel voor zulk werk; maar ik zal er geen ogenblik aan denken, het verdacht te maken. Dit soort provincialisme staat nu eenmaal, men mag het betreuren of niet, buiten de stroom der wereldverschijnselen; deze mensen zijn oprecht en daardoor vaak ook onbelangrijk voor hen die aan hun provinciale situaties geen deel hebben, maar men mag hen niet beschuldigen van een opzettelijk ontvliden van het harde leven in de idylle; zij zijn eenvoudig, die zij zijn.

Erger wordt het echter, als men het provincialisme aantreft in combinatie met de retoriek. Er zijn mensen die er van houden, in hun vakantie op klompen te lopen, hoewel iedereen aan hen zien kan, dat zij in het dagelijks leven gewoon zijn aan hoge hakjes. Dat is in de vakantie een geheel onschuldig genoeg, maar als het in de literatuur voorkomt, doet het onaangenaam aan. Men krijgt immers de indruk, dat die boerenklompen om het effect worden gedragen, dat de dame, die er zich mee vertoont, het erop gezet heeft, nu eens met alle geweld een boerin te zijn. Men zou haar willen verzoeken, die klompen uit te trekken en zich eens te laten bewonderen met haar alledaagse schoenen aan. Dit dragen van vakantieklompen door stadsdames kwalificeer ik in de literatuur als retoriek. Het is een pose, en vaak een hinderlijke pose. Het is inderdaad ook een soort provincialisme, maar dan van de koude grond; het maakt ons wantrouwig, het stemt ons wrevelig tegenover die klompen, die eigenlijk schoenen moesten zijn. Of, om nu van het beeld af te stappen: deze vorm van provincialisme is niet echt, niet spontaan, niet naïef zelfs. Wij hebben in zo'n geval te doen met het bedenkfel van een stadsmens, die tijdelijk een boer wil imiteren.

De nieuwe roman van Alie van Wijhe-Smeding, *De Domineesvrouw van Blankenheim*, lijdt nu in hoge mate aan dit euvel der provinciale retoriek. Dit is des te bedenkelijker, omdat aanloopjes naar zulk een retoriek in haar vorige romans geenszins ontbraken. Haar beste boek *Tijne van Hilletje*, draagt er al even de sporen van, in *De Ontmoetingen van Rieuwertje Brand* is het symptoom reeds duidelijker zichtbaar. Ik voor mij acht deze provinciale retoriek voor de schrijfster fataler dan haar stoutmoedigheid op moreel gebied in het veelbesproken boek *De Zondaar*. Toen destijds de critici elkaar in de haren vlogen naar aanleiding van het thema en de bewerking van deze roman, liep Alie Smeding kans plotseling een martelares te worden; wel wat onverdiend mijns inziens, want daarvoor was *De Zondaar* toch te

weinig problematisch. De hoofdfout van *De Zondaar* was gebrek aan zelfkritiek, aan schiftingsvermogen, aan afstand van het onderwerp. Vergelijkt men nu echter deze teugelloosheid met de gemaniëreedheid in *De Domineesvrouw van Blankenheim*, dan aarzel ik geen ogenblik, aan wie van beide de voorkeur te geven. Mij is de echte benauwdheid en leegheid, die uit *De Zondaar* naar voren komt, duizendmaal liever dan de retorische klompen, die voor de pastorie van Blankenheim al te zichtbaar op de mat staan. Een mens, gewikkeld in de strikken van een waarachtig probleem, is te waarderen zelfs in een boek dat verre van onberispelijk is geschreven en niet tot de toppen der literatuur reikt; maar provinciale zelfgenoegzaamheid, gedistilleerd uit een schijnprobleem wekt tegenzin, in welke vorm zij ook moge voorkomen.

In *De Domineesvrouw van Blankenheim* zien wij Alie van Wijhe-Smeding aangekomen op een punt, waar *De Zondaar* geen vat meer op haar heeft. Deze ontwikkeling had een verheugende verlossing kunnen zijn, maar zij is niets minder dan dat. De domineesvrouw, die de heldin van de roman is, meent zich wel iets te herinneren van een grijs en leeg verleden, maar dit verleden blijft zozeer decor, dat het op het verloop der gebeurtenissen hoegenaamd geen invloed heeft. Voor de schrijfster mag dat een gelukkig iets zijn, voor de roman is het niet bevorderlijk. Als men met het verleden wil werken, moet men het, ondanks dit feit, dat het voorbij en begraven is, in de beschrijving weer kunnen opwekken, als een gruwelijk visioen of als een onwezenlijke droom, zodat de lezer ervaart, wat het eens voor de persoon in kwestie betekend heeft. De lezer van *De Domineesvrouw van Blankenheim* ervaart echter niets meer, dan dat Djoeke, de predikantsvrouw, in het verleden ongelukkig is geweest; hoe het verleden zich omzette tot haar nieuwe leven, blijft onduidelijk en wordt alleen met vage, geheimzinnige termen aangegeven. Uit enkele aanwijzingen mag men concluderen, dat Djoeke in de stad heeft geleefd, de boze stad, en dat zij daar bijna te gronde was gegaan; maar aanschouwelijk wordt het ons verder niet gemaakt.

De vierhonderdvijfennegentig bladzijden van dit boek zijn overigens met enkele woorden samen te vatten, wat hun inhoud betreft. Djoeke komt als de tweede vrouw van de predikant van Blankenheim, Aage, in de haar ongewone omgeving van een provinciedorp. Zij moet haar positie in dit dorp bepalen, niet alleen maatschappelijk, maar ook ten opzichte van haar eigen zieleleven, tegenover de gestorven eerste vrouw, tegenover de onwennige dorpelingen, tegenover het kind uit het eerste huwelijk tegenover haar man niet in de laatste plaats. Die confrontatie valt haar niet altijd gemakkelijk, overal dreigt verwijdering en wanbegrip; tenslotte weet zij de weg tot haar man niet meer te vinden. Zij stort terug in de ziekte, om pas daardoor te ontdek-

ken, dat zij in het leven van allen betekenis heeft gekregen, dat zij aldus de ware betekenis van haar leven heeft gevonden. Dan keert zij zich nog eenmaal om naar de vage gezichten van vroeger, de verre gezichten in de wereld en neemt voorgoed afscheid van hen. Dat is de geschiedenis in het kort. Het thema is tamelijk alledaags, maar men kan niet zeggen, dat Alie van Wijhe-Smeding het op een alledaagse wijze uitwerkt. Jammer genoeg is dat, in het onderhavige geval, nog geen aanbeveling. Het boek is geschreven in een jachterige tegenwoordigtijd-stijl, die op den duur, door het gebrek aan afwisseling in stof en ritme, irriterend aandoet. Het schrijven in de tegenwoordige tijd kan de indruk van onmiddellijke tegenwoordigheid, van felle tegenwoordigheid, natuurlijk zeer verlevendigen; in *De Domineesvrouw van Blankenheim* is daarvan echter geen sprake. Integendeel, de stijlfiguur is vermoeiend en zelfs vervelend bij dit gebruik. Men begint zich te wensen, dat men eindelijk eens in een andere tijd terecht mag komen.

Hoe is dit te verklaren? In de eerste plaats door de stilistisch aanvechtbare herhalingen, maar evenzeer door het gebrek aan substantie, waaraan de gehele roman lijdt. Want - om terug te komen op de zoëven geresumeerde inhoud - de vierhonderdvijfennegentig pagina's van *De Domineesvrouw van Blankenheim* houden zich voor een groot deel bezig met wijldopige bijzonderheden, die de aandacht onnodig vragen; provinciale anekdoten met een retorische bijmaak, die alle moeten dienen als illustraties van het levensproces van Djoeke, de domineesvrouw. Haar eigen leven wordt door die bijkomstigheid geheel overwoekerd en zelfs verstikt. Het gaat verloren onder geschiedenissen van dorpsmensen, die zich tot in het oneindige herhalen.

De hoofdpersonen van de roman, Djoeke en haar echtgenoot dominee Aage, zijn dus, om te beginnen, oversponnen door een net van provinciale feiten. Voorzover zij zichtbaar blijven, zijn zij echter - wij moeten het helaas constateren - geheel mislukt. Zij konden weggelopen zijn uit een roman van Jörgen Falk Rönne, die met een scheutje tragiek was aangelengd. Men weet dat het ideaal van de hedendaagse dominee in de moderne stijl voor een niet onbelangrijk deel aan de Skandinavische literatuur is ontleend. De figuur van de dronken predikant, Gösta Berling, kent iedereen, en al is hij nu een *mislukte* predikant, de schrijfster Selma Lagerlöf weet hem juist door zijn misluktheid min of meer als romantische held, als Ueberpredikant, zou men kunnen zeggen, te idealiseren. Dit ideaal heeft Alie van Wijhe-Smeding blijkbaar voorgezweefd, toen zij de dominee van Blankenheim, Aage, creeerde; trouwens, zij noemt het boek van Selma Lagerlöf zelf ergens. Maar deze Aage is goedaardiger, burgerlijker, deemoediger; hij is ook een idealist, maar zijn levenshouding is heel wat vegetarischer dan die van Gösta Ber-

ling. Hij zal zich niet aan alcohol te buiten gaan en men stelt zich hem voor met het slappe boordje der traditionele idealisten. Ik ken eigenlijk geen voorbeeld van gedurfdere retorische provincialiteit dan deze dominee Aage. Hij is retorisches, want hij heeft onophoudelijk grote woorden voorhanden, die ons hol en onecht klinken; hij is ook provinciaal, want hij verheft zich in argumentatie niet boven de vulgairste brochurestijl. Alie van Wijhe-Smeding echter vindt hem een ideaalheld; zij heeft hem met haar adoratie gestoffeerd, tot hij heel wat lijkt; maar ziet men onder de grote woorden, dan blijft er niet veel anders over dan de bezige redacteur van kerkelijke blaadjes, die een verdienstelijke plaatselijke grootheid mag zijn, doch onze verering allerminst verdient. Aage is een gemoderniseerde, en daardoor volkomen vals geworden Christus van Thorwaldsen.

Djoeke, zijn vrouw, brengt het er al niet veel beter af. Wij vinden in haar al de provincialiteit en de retoriek terug, die aan Aage ook in zo ruime mate is ten koste gelegd. Zoals ik al opmerkte, zinspeelt de schrijfster hier en daar op haar verleden, dat troosteloos en koud moet zijn geweest. Dubbel jammer, is men geneigd te zeggen, dat zij uit een zo troosteloos verleden dan nog niet eens deze les heeft getrokken, dat alle retoriek uit den boze is, als men bekeerd wil worden, dat er voor een bekering weinig dikke woorden nodig zijn. Wat doet deze Djoeke met haar nieuwe leven aan de zijde van de predikant van Blankenheim? Zij brengt veel liefdadige bezoeken, zet veel koffie, mijmert zelfs veel over de zonde; maar waarom dit alles zo bijster belangrijk is, als Alie van Wijhe-Smeding het ons wil doen voorkomen, ontgaat mij. Er blijkt namelijk nergens, dat Djoeke ook innerlijk zuiverder en rijker is geworden, al wil de schrijfster ons dat ook dolgraag bewijzen door uitvoerige uiteenzettingen; er blijkt hoogstens, dat zij wat dorpser is geworden dan vroeger, toen zij in die zondige grote stad leefde, dat zij zich kunstmatig aan de problemen der gistende wereld heeft onttrokken, door met provincialen om te gaan. Eigenlijk is het nogal gemakkelijk, om zo van de zonde van de wereld af te komen. Wat Djoeke doet in de pastorie van Blankenheim, is niet veel anders dan wat de vakantiegast doet, die zich in een provinciepensjonnetje terugtrekt en na een paar weken vergeten is, dat de grote wereld nog bestaat.

U moet het mij niet kwalijk nemen, maar ik kan zo'n figuur als deze Djoeke niet uitstaan. Toevallig trof mij dezer dagen in een vlijmscherpe novelle van de voortreffelijke Engelse schrijver Aldous Huxley, *The Claxtons*, een novelle, die u opgenomen vindt in zijn laatste bundel *Brief Candles*, de karakteristiek van dit pseudo-idealistische type, waaraan onze samenleving zo rijk is. De man loopt altijd met een rucksack door de straten van Londen, om zich toch vooral als een sterk geestelijk levend mens te onderscheiden; hij is

dan ook doodongelukkig, als hij in de Alpen verzeild raakt, omdat daar iedereen een rucksack draagt en het teken der bijzondere geestelijkheid zijn waarde geheel verliest. Van de pseudo-idealistische vrouw van deze man Huxley de volgende uitstekende karakteristiek, die van a tot z op de Djoeke van Alie van Wijhe-Smeding toepasselijk zou zijn:

‘Haar glimlach, die was het fabrieksmerk van haar geestelijk leven. Het was een ietwat verzachte uitgave van de glimlach van Mona Lisa, die haar tamelijk dunne bloedeloze lippen bijna chronisch tot een halve maan van liefelijk en vergevensgezinde barmhartigheid plooidde en de aangeboren knorrigheid van haar gezicht overlaadde met een soort ongepaste suikerzoetheid. Die glimlach was het produkt van lange jaren hardnekkige zelfverloochening, van koppige aspiraties naar het hoogste, van bewuste en vastomschreven liefde voor de mensheid en haar vijanden... Tenslotte had de gewoonte die glimlach onverbrekkelijk vastgeklonken op haar gezicht. Hij bleef daar permanent aan het schijnen, zoals de lampen van een auto, die bij ongeluk zijn aangestoken en zonder noodzaak zijn blijven branden.’

Tot zover Aldous Huxley. Deze analyse van mevrouw Claxton is ongenadig scherp, maar laat niets te wensen over. Deze dame demonstreert misschien beter dan ik het met veel woorden kan zeggen, wat ik bedoel met provinciale retoriek. Deze mevrouw Claxton, die ook Djoeke van de pastorie te Blankenheim zou kunnen zijn, heeft wel een sterk ontwikkeld begrip van het hogere, dat ergens moet zijn, maar zij is absoluut niet bij machte, het op de juiste plaats te zoeken; zij zoekt het in uiterlijkheden, in zonderlinge aanwensels, in een vergevensgezinde glimlach zelfs, die tenslotte haar gezicht niet meer verlaat; zij praat veel over het hogere, zij laat er misschien bijna nog meer voor dan zij ervoor doet, maar zij blijft retorisch en provinciaal tegelijk, wij voelen, dat zij een, misschien maar gedeeltelijk bewuste, maar dan toch zeker *onware* komedie speelt met onverwerkte dingen. Het verschil tussen Huxley in zijn beschrijving van mevrouw Claxton en Alie van Wijhe-Smeding in haar beschrijving van de domineesvrouw Djoeke ligt nu precies hier, dat Huxley deze retoriek volkomen doorziet en ontmaskert, terwijl Alie van Wijhe-Smeding er volkomen in opgaat, bijna niet genoeg kan krijgen van dit schone zelfbedrog. Ongetwijfeld is er in haar beschrijving van Djoeke een onkritisch autobiografisch element. *De Domineesvrouw van Blankenheim* wordt door Alie van Wijhe-Smeding namelijk opgedragen aan haar vrienden en aan haar vijanden. Aangezien aan het slot van de roman blijkt, dat Djoeke precies hetzelfde doet met haar vrienden en vijanden, mogen wij wel veronderstellen, dat de schrijfster haar eigen levenservaring voor een groot deel in deze figuur terugvindt. Maar men heeft dit bewijs eigenlijk niet nodig. Te zeer gaat Alie van Wijhe-Smeding op in de retoriek van haar hel-

din, dan dat twijfel mogelijk zou kunnen zijn. Zij staat volkomen onkritisch tegenover de zonderlinge verering, die haar heldin Djoeke koestert voor haar man Aage, wiens gemeenplaatsen worden geaccepteerd als de uitspraken van een heilige. Zij is nergens in staat geweest, ons duidelijk te maken, waarom wij die gemeenplaatsen nu eigenlijk moeten accepteren.

Ik wil u één citaat als voorbeeld geven; dominee Aage werkt aan zijn preek, en de schrijfster ziet hem als volgt: ‘Hij zit achter zijn schrijfbureau, en het witte kruis schittert, en de Bijbel is opengeslagen, en er ligt wit papier op een vloeiblad.

Aage houdt de handen stijf ineengevouwen onder de kin, en de ogen houdt hij in de zon. Gespannen trekken heeft hij, men ziet duidelijk de klop in zijn slapen, zijn voorhoofd is vochtig, dringende gebeden bewegen zich in de rimpels van zijn gezicht. Tot laat in de nacht heeft hij dan al gewerkt, hij sloeg oude boeken open, hij raadpleegde grote denkers, hij legde de handen over de dicht bedrukte vellen heen, of hij de woorden wou dwingen zich voor hem te openen. Hij worstelde met eigen gedachten - met eigen onmacht, hij worstelde met de wijsheid van de grote theologen.’

En iets verder:

‘Aage kijkt niet meer naar de letters, hij legt de handen voor de ogen, hij laat de wijsheid van beroemde theologen los. God geeft hem in wat hij zeggen moet. “Vergeet dit niet, Aage” brengt God hem te binnen, “en denk hieraan en daaraan...” Hij wijst verschillende mensen in de gemeente aan: “Die eenzame vrouw zal er zijn, en die vrouw, die ongeneeslijk ziek is, en die man met zijn heimelijk verdriet en die kinderen in de rouw. Vele zonden zullen ook bang toeluisteren, Aage, denk erom.”

Eerbiedig hoort hij toe.

Dan komt er een ogenblik, dat zijn handen wegzakken. Er staat een diepe glans in zijn doorzichtige ogen, zijn strakke trekken ontspannen.

“Ja, Heer”, zegt hij gehoorzaam als een dienstknecht, “ja Heer.” - En nu wordt Aage's preek geboren.’

Ik koos met opzet dit citaat, omdat het een goed voorbeeld is van de retoriek, die dit boek beheerst. Ieder, die ook maar het geringste besef heeft van het ontstaan van geestesprodukten, of het nu preken of gedichten zijn, kan weten, dat dit fragment de retorische parodie is van werkelijk scheppende arbeid. Meer nog: het is een goedkope speculatie op de sentimentele schilderijtjes, die een deel van het publiek zich voortvoert, als het over die scheppende arbeid gaat. Zò werkt noch de goede dominee, noch de goede dichter; deze beschrijving is pose, meer niet. En ik zou u, wanneer ik over meer tijd had te beschikken, gemakkelijk kunnen bewijzen, dat het boek wemelt van zulke onoprechte visie. Buitengewoon hinderlijk is daarbij (ik mag het niet

verzwijgen) het clichéachtige gebruik van het woord God. Te pas en te onpas komt Djoeke God tegen, overal spreekt God met haar. En was dit nu de oprechte, brandende extase van de mysticus, die inderdaad het recht heeft, overal God te ontmoeten, dan zou men er gaarne vrede mee hebben; maar ook daarvan is geen sprake. Het noemen van de naam Gods is hier een aanwensel geworden, of, als men wil, een voorwendsel, om aan de onverbiddelijke dwang der harde werkelijkheid te ontkomen naar de provincie der retoriek.

Hoezeer provinciaal, naar de geest, het werk van Alie van Wijhe-Smeding is, blijkt ten overvloede nog eens uit de bijfiguren, die zij aan de z.g. grote wereld ontleent. In het dorpsleven van Djoeke trachten hoofdzakelijk twee mensen, die een soort herinnering vormen aan haar verleden, onrust te brengen. Het zijn de notarisvrouw, Thea van Heekeren, en de romanschrijver Tames Halte. De notarisvrouw woont in het dorp, maar voelt zich daar niet thuis, omdat haar aanleg haar naar de excessen van de cultuur trekt. De romanschrijver is een oude vriend uit het verleden, die even op bezoek komt, maar spoedig weer afreist, als hij van de verandering in Djoeke's levenshouding heeft kennisgenomen; ik moet u eerlijk zeggen, dat ik hem dit overhaaste vertrek in het geheel niet kwalijk neem. De wijze, waarop Djoeke zich tegenover deze mensen gedraagt, is meer dan arrogant en farizeïsch; en zo is de wijze, waarop Alie van Wijhe-Smeding hen tekent, ronduit belachelijk en verwerpelijk. De notarisvrouw Thea van Heekeren zou kunnen zijn weggelopen uit een stuiversroman, zo dik zit de theatrale schmink erop. De romanschrijver Tames Halte is nog erger geschminkt; luister, hoe hij wordt voorgesteld: 'Zijn huis is koperkleurig, zijn ogen lijken donkerder, zij zijn broeierig verdiept, ze zijn vol van een duistere romantiek.'

Men verwacht na zo'n introductie een dubbele moord, maar omdat de brave Aage een vredelievend man is, loopt het af met het debiteren van een paar ergerlijke banaliteiten, die men zelfs van een zo slecht romanschrijver, als de heer Tames Halte wel moet zijn, niet had verwacht. Ook het verdere bijwerk van het boek is oppervlakkig en slordig gedaan: het schijnt wel, of Alie van Wijhe-Smeding ook haar kijk op de boerenziel aan het verliezen is. Maar ik kan niet in details treden, erger dan Tames Halte is het ook niet. Het is alleen maar beneden het peil, dat de schrijfster vroeger op dit gebied had bereikt. -

Geachte luisteraars, ik moet tot mijn conclusie komen. Ik heb u aan het begin reeds gezegd, dat het belang van een literaire boxmatch mij twijfelachtig voorkomt. Misschien zult u de indruk gekregen hebben, dat ik, deze goede beginselen ten spijt, toch veel kwaads gezegd heb van *De Domineesvrouw van Blankenheim*. Dat is ook inderdaad zo; maar ik heb getracht mijn oor-

deel te motiveren door te verwijzen naar de algemene zonde der provinciale retoriek, die voor mijn gevoel dit boek volkomen heeft bedorven. Een algemene zonde: want een uitzondering vormt Alie van Wijhe-Smeding zeker niet. Er bestaat onder de lezers van ons land nog altijd de neiging, om het gemakkelijke retorische recept voor zuiver literair goud te aanvaarden. Een boek als *De Domineesvrouw van Blankenheim* kan misschien, al hoop ik dit niet, de ernstige lezer een ogenblik misleiden door de schijnbaar verheven vorm, door de schijnbare bekoring, die er uitgaat van het platteland en van de plattelandspastorie; maar als men even achter de coulissen kijkt, zal men moeten constateren, dat het werkelijk niet anders dan *schijn* is. Men vergelijk het besproken boek met *Het Oproer der Vissers van St. Barbara*, van de Duitse schrijfster Anna Seghers, waarin de provinciale mens als een bijna dierlijk en zielloos wezen wordt uitgebeeld; dan zal het u duidelijk zijn, ook al kan men niet meegaan met de dierlijke eenzijdigheid, dat het leven van hen, die buiten de stadscultuur staan, ook op een zuivere wijze kan worden aangepakt, zonder retorische effecten. En wat de levensstandaard van Djoeke en Aage betreft: allerlei problemen vragen de aandacht, in de pastorie zowel als daarbuiten; laten ook de Nederlandse auteurs die waarachtige problemen niet ontwijken door ons met frasen bezig te houden!

Geen idyllische frasen, maar een heldere waarheid! Ik herhaal u nog eens de zin, die ik in de syllabus liet afdrukken: Idealisme behoort gebaseerd te zijn op het doorzien, niet op het provinciaal stofferen van de verschijnselen. Als een auteur iets van het leven heeft doorzien, dan heeft hij geen opgeschroefde woorden nodig, dan vallen de stofferingen vanzelf weg, dan zal hij noch, zoals Alie van Wijhe-Smeding doet, het platteland verheffen boven de stad, noch ook de stad boven het platteland, zonder dat die keuze tegelijk een toenemen in wijsheid, in doorzicht betekent. Hij zal geen behoefte hebben aan de grote woorden God en ‘zonde’, zonder dat hij zich van de gevaren heeft overtuigd, die aan het gedachteloos of met vals effect uitspreken van die woorden kleven. In dit verband is mijn veroordeling van een roman als deze dan ook niet te beschouwen als een kritische hatelijkheid, maar als poging om te wijzen op het uiterlijk misschien even aantrekkelijke schijnprobleem, dat echter juist door zijn schijnoplossing de lezer geenszins bevrijdt, maar in een toestand van geestelijke narcose achterlaat.

23 november 1930: Arnold de Vita (uitgever) te Haarlem aan Willem Vogt, directeur van de AVRO:

WelEd. Heer,

Het kan U bekend zijn, dat ik een warm voorstander van de Avro ben en dat ook ik, evenals zoovelen mij gegergd heb aan het optreden van de controle

Radio commissie, toen men U het woord heeft ontnomen daar waar U slechts voor recht en billijkheid streed. [Zie Huub Wijfjes: *Radio onder Restrictie* (Amsterdam, 1988, blz. 32 e.v.)

Daarom, meneer Vogt, is het mij en vele Haarlemschen Luistervinken een *raadsel*, dat U heden op zoo'n onbarmhartige wijze het boek van Alie Smeding door Dr Menno ter Braak voor de microfoon hebt laten afkammen. Wij vinden de handeling van dezen dokter niet alleen laf, omdat de aangevallene zich niet kon verdedigen, maar verder zien wij het nuttelooze van zulk een microfoon-critiek in en kunnen we daarvan niet alleen iets leeren, maar hebben we ons geërgerd. We kennen Alie Smeding heelemaal niet, weten zelfs niet waar zij woont, dus staan wij er als onpartijdigen tegenover. Daar waar U zeker de meening uwer luistervinken, wat de programmas betreft, op prijs stelt, zouden wij U den raad willen geven niet meer zulk een experiment te nemen. Critiek is goed voor dag- en weekbladen, waarin aangevallenen, als zij dat wenschen, zich kunnen verdedigen, maar zulke critiek moet niet door de microfoon gezegd worden, want zij maakt dan geheel den indruk van een wraakoefening. Overigens beschouwen we de meening van zulk een dokter in de letteren, geenszins als een criterium.

U zult wel begrijpen dat alleen belangstelling voor de Avro mij het bovenstaande deed schrijven.

Hoogachtend, namens vele Haarlemsche luistervinken Arnold de Vita.

24 november 1930: Vogt aan De Vita:

Weledele Heer,

Het boeken-halfuur staat onder leiding van Dr. P.H. Ritter Jr. te Utrecht. Dr. Ritter heeft de vrijheid om de boeken, die hij wil bespreken en de sprekers, die hij met de bespreking wil belasten zelf te kiezen.

Deze stand van zaken brengt mede, dat een boek dat in het boeken-halfuur wordt behandeld, goede en kwade kansen loopt, wat betreft de aard der bespreking.

Wij zijn van meening, dat, indien een boek werkelijk aanleiding geeft tot critiek, het litteraire halfuur niet aan zijn karakter zou beantwoorden, wanneer wij daarin niet de mogelijkheid begrepen van een afkeurend oordeel. Wij staan echter ook op het standpunt, dat, indien een zoodanig afkeurend oordeel op goede gronden kan worden bestreden, wij om der rechtvaardigheidswille, een woordvoerder van de lofsprekende partij, eveneens de gelegenheid moeten gunnen zijn meening te zeggen.

Indien U dus van meening zijt, dat de critiek onbillijk is en onwaar, dan willen wij gaarne medewerken aan het arrangeeren van een spreekbeurt voor een voorstander van het boek.

Uw verwijt, dat de aangevallene zich niet kan verweren, moeten wij dus terugwijzen.

24 november 1930: Vogt aan Ritter:

Hooggeachte Dr. Ritter,

Ik stel U hierbij in handen een brief van den heer Arnold de Vita, alsmede een afschrift van ons antwoord aan hem.

Ik vraag mij ook wel af, of het wel verstandig is, een boek zoo tot op het bot af te breken.

Wij hebben dat ook wel eens in onze practijk met een geheel andere materie, b.v. de beoordeeling van radio-artikelen.

Wij huldigen daarbij de stelling, dat, wanneer wij geen goede woorden kunnen schrijven, van hetgeen ter beoordeeling wordt ingezonden, dan zwijgen wij heelemaal.

Ik zou gaarne Uw meening hierover eens willen hooren, want dit lijkt mij toch wel een belangrijk punt.

Hoogachtend, W. Vogt

26 november 1930: Ritter aan Vogt:

Zeer geachte Heer Vogt,

Naar aanleiding van Uw schrijven dd. 24 dezer ter zake van de Radio-rede van Dr. Menno Ter Braak moge ik U het volgende berichten.

Het algemeen beginsel, dat ten grondslag ligt aan de boekbespreking in het litteraire halfuur is, dat de boekbesprekingen meer een inlichtend dan een critisch karakter dienen te hebben. Ik pleeg de boekbesprekingen zelf ook zo op te vatten en ik pleeg mijn sprekers in dien geest te instrueeren. Juist was ik van plan een dergelijke instructie ook te geven aan den Heer Ter Braak, toen Mevrouw van Wijhe-Smeding contact met mij zocht en mij trachtte te bewegen, hetzij haar persoonlijk over haar boek te laten spreken, hetzij haar boek door mij persoonlijk te doen behandelen. Toen ik haar daarop mededeelde, dat de bespreking van haar boek reeds aan den Heer Ter Braak was opgedragen, poogde zij met meer aandrang nog, die opdracht gewijzigd te krijgen. Ik heb haar toen geantwoord, dat ik geenerlei beïnvloeding, noch van auteurs, noch van uitgevers kon dulden op de vrije critiek en dat een dergelijke beïnvloeding in lijnrechte strijd was, zoowel met de beginselen van onzen omroep als met de beginselen van mij persoonlijk. In een later tot mij gericht schrijven heeft Mevrouw van Wijhe de juistheid van mijn standpunt erkend.

Ik ben ervan overtuigd, en de Heer Ter Braak, dien ik van het geval op de hoogte stelde en die ook persoonlijk een bezoek van Mevrouw van Wijhe

ontving, heeft het mij ook verzekerd, dat het incident geenerlei ongunstigen invloed op de critiek van den Heer Ter Braak heeft gehad. Hij had zijn lezing al kant en klaar en heeft er niets aan veranderd.

Maar nu Mevrouw van Wijhe persoonlijk tusschenbeide kwam om de critiek te haren gunste te beïnvloeden, nu meende ik om allen schijn te vermijden dat ik niet ook maar een duimbreed voor dien invloed zou mogen wijken en aan mijn gewone uitnoodiging aan mijne sprekers om zich in hun critiek te matigen achterwege te moeten laten en aan de vrije critiek vrij baan te moeten geven.

Ik kan hieraan nog toevoegen, dat ik, nog voor Dr. Ter Braak zijn lezing hield, geheel uit eigen beweging reeds aan Mevrouw van Wijhe-Smeding een spreekbeurt had aangeboden over haar eigen werk in het begin van het volgend jaar. Ik heb er dus naar gestreefd zoowel de onpartijdigheid en critische onafhankelijkheid van onzen omroep hoog te houden als de gevoelens van sympathie voor de AVRO warm te houden door vervulbare wenschen te bevredigen en ook aan de tegenpartij het woord te laten. Wanneer pogingen tot beïnvloeding achterwege blijven, zal men van al te hatelijke critiek in mijn rubriek nimmer last hebben, hetzij dan bij hooge uitzondering, zooals indertijd de critiek van Dr. van Holk over Helman's 'Mijn Aap Schreit' [Op 15 juni 1928 sprak Dr. L.J. van Holk over het werk van Albert Helman, de tekst is er niet meer], die U persoonlijk als een van onze beste boekbesprekingen hebt gequalificeerd, en nu deze critiek van Ter Braak. Maar als men maar de geringste poging zou wagen de integriteit van de AVRO die ik de eer heb te dienen en te vertegenwoordigen, en de integriteit van de letterkundige critiek aan te tasten, dan ben ik van een ijzeren onverbidelijkheid.

Ik meen dat het geen aanbeveling verdient een actueel boek, dat eenigszins de aandacht trekt van het publiek onbesproken te laten. Te zwijgen over actuele boeken zou in strijd komen met wenschen, die mij herhaaldelijk uit den kring der luisteraars bereikten.

Gaarne vernam ik van U of U het wenschelijk acht, dat ik den Heer de Vita, wiens bezwaren m.i. zullen vervallen wanneer hij op de hoogte is van het vorenstaande, nog persoonlijk schrijf. Ik zou hem dan meteen willen mededeelen, dat de Heer Dr. Menno Ter Braak niet maar zoo een gewone Doctor in de Letteren is, maar een onzer gezaghebbendste jongere critici en kunstenaars, om wiens copy onze uitgevers en tijdschriften vechten, en dat ik van andere zijden uitingen van bewondering ontving over de geïncrimineerde lezing, zoodat dus het oordeel van den Heer de Vita niet het algemeen oordeel van de luisteraars weergeeft.

Met hoogachting en beleefde groeten,

P.H. Ritter Jr.

27 november 1930: Ritter aan Ter Braak:

Zeer geachte Heer Ter Braak,

Bijgaand schrijven ontving ik, aan mij geadresseerd, met verzoek tot doorzending aan Dr. Ter Braak. Bij vergissing is de couvert te mijnent geopend en zend ik den brief daarom door onder eigen couvert. Uwe critiek, ook al was die op pooten gezet, heeft den Heer A. Bloemink blijkbaar bekoord.

Met hoogachting en beleefde groeten,
P.H. Ritter Jr.

28 november 1930: D. Zijlstra (directeur van Nijgh & Van Ditmar's Uitgeversmaatschappij Rotterdam) aan Ritter:

Zeer geachte Heer Ritter,

Zondag heb ik door de radio gehoord, wat Dr. Menno ter Braak te zeggen heeft over 'De Domineesvrouw van Blankenheim'. Deze criticus heeft gedurende een half uur gemeend niet anders te moeten doen, dan te herhalen, hoe mislukt hij dit laatste werk van mevrouw van Wijhe vindt. Hiermede is hij van de gebruikelijke weg afgeweken. Voor zoover mij bekend is, was de critiek door de radio tot heden steeds opbouwend en werd een gedeelte van het boek voorgelezen om de luisteraars een indruk te geven. Maar Zondag niets van dat alles. Afbreken en nog eens afbreken en het voorlezen van een regel of tien om deze afbraak nader toe te lichten.

Ik heb mij afgevraagd, welk nut een dergelijke bespreking eigenlijk heeft en waarom een boek wordt behandeld, waaraan volgens Dr. ter Braak niets goeds is. Zouden de luisteraars er niet meer mee gebaat zijn geweest, indien over dit werk een diep stilzwijgen ware bewaard en dit half uur bestemd zou zijn geweest om een volgens het oordeel van de criticus 'goed' boek te bespreken? Ook 'De Domineesvrouw van Blankenheim' wordt weer zeer verschillend beoordeeld en nu is mijn bezwaar, dat niemand dit boek meer door de radio kan bespreken, die er wellicht heel anders over denkt.

Maar dat alles daargelaten, ik geloof, dat het beter zou zijn besprekingen, zooals de heer ter Braak thans heeft meenen te moeten houden, achterwege te laten. Ik zou gaarne Uw zienswijze in deze vernemen. Een herhaling in de toekomst zou mij hoogst onaangenaam zijn. Een behandeling als deze vind ik bovendien door het feit, dat slechts één beoordeeling door de radio wordt verspreid niet geheel rechtvaardig en berokkent schrijfster, boekhandel en ons onberekenbare schade. Er zijn mij nu reeds verschillende gevallen ter oore gekomen, dat een boekverkooper, die het werk presenteerde, te hooren kreeg: 'Van dat boek moeten we niets hebben, het is door de radio zóó slecht besproken'.

En nu tenslotte om elk misverstand te voorkomen, wil ik U met nadruk verzekeren, dat het allerminst in mijn bedoeling ligt de criticus het recht te ontzeggen van zijn meening omtrent een boek te doen blijken en dat in geen deele bedoeld is een verwijt aan Dr. Menno ter Braak. Ik vind alleen deze wijze van behandeling onjuist en voor de luisteraar zonder eenig nut.

Met vriendelijke groet, Hoogachtend, D. Zijlstra

29 november 1930: Ritter aan Zijlstra:

Zeer geachte Heer Zijlstra,

Ik stel het op prijs, U onmiddellijk te antwoorden op Uw brief van 28 November jl. - Het is mijn gewoonte, wanneer er in het boekenhalfuur besprekingen zullen worden gehouden voor den microfoon, mijn sprekers er op indachtig te maken, dat het accent bij dergelijke besprekingen niet op de critische maar op het inlichtend element moet worden gelegd. Ik had dat zonder twijfel ook gedaan tegenover den Heer Dr. Menno Ter Braak, indien Mevrouw van Wijhe-Smeding niet persoonlijk tusschenbeide was gekomen om te trachten, invloed uit te oefenen op de critiek. Ik neem gaarne aan, dat aan die tusschenkomst een onhandige manoeuvre en geen kwade bedoeling ten grondslag ligt - maar ik moest nu, om allen schijn te vermijden dat ik voor die beïnvloeding bezweken zou zijn, aan het begin wel der vrije critiek zijn onbelemmerden loop geven.

Intusschen heb ik reeds geheel uit eigen beweging het: 'audi et alteram partem' toegepast, door voordat zelfs de Heer Ter Braak nog gesproken had, aan Mevrouw van Wijhe-Smeding een spreekbeurt over haar eigen werk toe te zeggen in het begin van het volgend jaar. U zult na deze inlichtingen het geval wellicht anders beoordeelen en het met mij eens zijn, dat ik in de gegeven omstandigheden geen anderen weg kon bewandelen. Ik doe nu al jaren dit litteraire werk voor de AVRO, zonder dat er ooit een klacht is vernomen. Indien zoowel auteurs als uitgevers zich onthouden van inmenging in mijn rubriek, zal niemand zich over een ontactvolle behandeling hebben te beklagen. U moet goed begrijpen: de afbrekende critiek van Dr. Menno Ter Braak was allerminst een *straf* voor Mevrouw van Wijhe's tusschenkomst maar na die tusschenkomst zou een brief mijnerzijds aan den Heer Ter Braak beteekend hebben of kunnen uitgelegd zijn als een wijken voor die tusschenkomst.

Om U te illustreren, hoe ik moet *vechten* voor mijn autonomie tegen misvattingen vooral van de dames-auteurs, kan ik U het volgende staaltje mededeelen. Dezer dagen droeg ik aan een onzer dames-auteurs, die bij mij was aanbevolen, de bespreking van een boek op. Zij had geen lust in dat boek en vroeg, geheel buiten mij om aan een andere dames-auteur het te bespreken,

waarop die tweede auteur, als ware het een voldongen feit mij over die (door mij ongewenschte) lezing schreef.

Zoo zijn er duizend pogingen tot beïnvloeding dagelijks bij mij aan den gang. Ik ben het aan mijne verantwoordelijkheid, zoowel jegens de AVRO als jegens het Nederlandsche volk verplicht, daartegenover een Romeinsch standpunt in te nemen. Dat ik op de bres sta voor de onpartijdigheid en integriteit van de radio-boekbespreking komt mij voor een dienen te zijn van de belangen der uitgevers.

Nu ik toch bezig ben aan U te schrijven, moet ik U ook nog bericht geven over den kleinen roman HELOISE, waaraan ik nog steeds voor U bezig ben. Tengevolge van behandeling der Utrechtsche Gemeente-Begrooting, waarbij ik als journalist aanwezig moest zijn, is de voltooiing eenigszins vertraagd, maar ik hoop U het manuscript toch in de eerste maanden van het volgende jaar te kunnen toezenden. [Het boek is nooit verschenen].

Met hoogachting en vriendelijken groet,
P.H. Ritter Jr.

Op diezelfde 29 november 1930 bespreekt Ritter het boek *De Domineesvrouw van Blankenheim* in het *Utrechts Dagblad*.

Er is om het werk van Alie Smeding altijd veel gerucht geweest. Haar vroegere roman *De Zondaar* is, door zijn realistische bladzijden, voorwerp geworden van heftige polemieken, en nu deze schrijfster opeens schijnt omgeslagen in het andere uiterste, en een boek geeft op welks laatste bladzijde vermeld staat: ‘Geschreven onder de bescherming Gods, in het groene, vlakke land van de Hollandse polder, tussen lieden die van goeden wille zijn’; nu krijgt zij opeens de wind voorin, niet van de vromen en van de deugdzamen, maar van de critici, die schijnheiligheid speuren onder elke uiting van religieuze lyriek.

Dr. Menno ter Braak heeft in zijn interessante boekbespreking van zondag laatstleden, door de radio een vernietigende kritiek doen horen. Hij diskwalificeerde Alie Smeding's nieuwe roman als een staal van ‘provinciale retoriek’, hij zag in dit boek een uiting van het gemoed dat zich, uit angst voor het leven begraaft in een provinciale sfeer, zich afsluit van de bewegingen van zijn tijd, en doodgewone figuren omringt met een schijn van heiligheid. En deze uitnemende criticus, door wiens geest wij aan de geest van Busken Huet worden herinnerd, zei verder, dat hij tegenover de bekering tot God, waarvan ons in dit boek gewaagd wordt, nogal sceptisch stond, omdat ‘het donker verleden’, waarvan telkens sprake is, immer wordt weggedoed, en men de wedergeboorte van deze ziel dus feitelijk niet meebeleeft.

Het is moeilijk voor een argeloos lezer, als hoedanig wij van Alie Smedings nieuwe boek hebben kennisgenomen, om door te zeilen tussen de eenzijdigheden van lyriek en kritiek. Want hij mag zich, wanneer hij wil geraken tot een zelfstandige waardering, noch laten leiden door de ingenomenheid waarmee de schrijfster zelf haar boek de wereld inzendt, noch door de laaiende haat, waarmee de criticus het wil verbranden.

De bedoeling van Menno ter Braak was duidelijk. Hij heeft een ‘bedenklijk cultuurverschijnsel’ ten aanhore van heel het Nederlandse volk willen vonnissen, hij acht de stichtelijkheid en dierbaarheid, waarvan mevrouw Van Wijhe-Smeding getuigenis aflegt, een bederf voor onze beschaving. Zijn gevecht gaat tegen het opdienen van een vrucht van povere zelfinbeelding in een glanzende verpakking, tegen het laten omschijnen van onbelangrijke zielsaffecten door ‘stralende horizonten’, die wel wat al te vaak compareren in Ali Smeding's boek.

Maar het zou wel eens kunnen zijn dat zulk een boek, dat door de auteur met veel gebaar, met opdrachten ‘aan mijn vrienden en aan mijn vijanden’ de wereld in is gezonden, een gebaar dat automatisch de reactie van woede opwekt bij de criticus, die de literatuur van alle onwaarachtigheid wil zuiveren, - het zou wel eens kunnen zijn dat zulk een boek kranige hoedanigheden bevat, buiten de bedoeling van de schrijfster om, hoedanigheden, die ook met het probleem, door dr. Menno ter Braak gesteld, niets te maken hebben.

Het is met Alie Smeding een eigenaardig geval. Telkens moet men haar geschriften verdedigen, nu eens omdat zij van zonde beticht wordt, dan weer omdat zij zichzelf beticht van de deugd.

Waarom zijn wij indertijd voor *De Zondaar* in de bres gesprongen? Geenszins omdat wij het indecente zulk een aanbevelingswaardig element achtten in de literatuur. Maar omdat, terwijl het boek ingevolge zijn indecentie omstreden werd, geheel over het hoofd werd gezien, dat die decentiegeschiedenis een geheel bijkomstige kwestie was, en het boek eenvoudig waardering verdiende wij het een knappe uitbeelding was van een tragisch levensgeval. De ‘zonde’ - zo noemt men immers, met miskenning van de grondbeginselen der ethiek, die een wetenschap is van gezindheden en niet van natuurfeiten, het bedrijven van erotische daden - de zonde was de door alle bedenkelijke gezichten met heimelijke gretigheid bekeken buitenkant van deze ‘zondaar’. De binnenkant was zijn levensverarming door de verkeerde opzet van zijn huwelijk. En thans nu bij deze schrijfster zondigheid omslaat in dierbare heiligheid (komen beide uit verschillende bron?) nu zeggen de lezers die zich ‘ethisch’ noemen: ‘Godlof, wat is zij braaf geworden’, en de critici schreeuwen: ‘hier, schijnheilig serpent, wij brengen u naar de brandstapel!’

Nu moet men toegeven, dat mevrouw Van Wijhe-Smeding daar zelf wel een beetje de oorzaak van is. Literaire zelfkennis is een moeilijke kunst, en men is dikwijls zo weinig in staat om het karakter van eigen scheppend talent in alle objectiviteit voor zich te zien. Is het werk eenmaal geschreven, en de schrijver ‘gevierd auteur’ geworden, met een omkranst portret voor de winkelramen op de dag van het boek, dan is hij zich gaan bevinden tussen de menigte zijner lezers, en wordt hij, evenals zij, in de appreciatie van eigen, vreemd geworden werk, door zijn instincten bewogen. En dat proces heeft zich bij mevrouw Van Wijhe-Smeding al voltooid, nog voor het boek voor de glazen lag. Anders waren de theatrale opdrachten achterwege gebleven. Mevrouw Van Wijhe-Smeding voelt zich door dit boek heilig, gelijk zij zich zondig voelde na *De Zondaar*. Maar zij is evenmin heilig als zondig. Wij blazen al die ‘ethische’ kramerijen van de tafel, en constateren eenvoudig en nuchter: deze schrijfster is en blijft het kranigste, knapste plastische talent, dat wij in onze literatuur bezitten.

Het ‘geval’ van *De Domineesvrouw van Blankenheim* kan ons eigenlijk helemaal niets schelen. Dat er een jonge vrouw, met een blijkbaar donker verleden, kennis maakte met een dominee en zijn tweede echtgenote wordt, dat er een dwepende liefde voor die gezalfde des Heren in haar ontspruit, dat later een wufte notarisvrouw daartussen komt, en toch de dwepende liefde na een hevige innerlijke crisis wordt teruggevonden, dat is, en daar heeft Menno ter Braak gelijk in, volstrekt niet hetgeen wij belangwekkend vinden aan dit boek. Maar dat ieder moment van het boek als een nooit uit te wissen beeld staat in onze herinnering, dat iedere volzin een geniale vondst is, dat maakt ons, als letterkundige ambachtslieden gelukkig, en daarvoor nemen wij het suikeren gebouw der psychologische verwikkeling op de koop toe. Wij zullen het verorberen in de komende Sint-Nicolaasdagen, maar wij blijven vervuld van de hoop, dat Alie Smeding terug moge keren tot een objectiviteit die andere geschriften van haar kenmerkt, en ons dan - liefst zonder opdrachten aan vijanden die zij onder de lieden die zich weten vrij te houden van conventionele oordelen en vooroordelen niet bezit - nog menige vrucht zal mogen schenken van haar, inderdaad ongemene beschrijvingskunst.

1 december 1930: De AVRO aan Ritter:

Hooggeachte Dr. Ritter,

In antwoord op Uw brief dd. 26 November j.l. deel ik U mede, dat de heer de Vita zich intusschen bevredigd toont na een uiteenzetting van mijne zijde, zoodat deze zaak als afgedaan kan worden beschouwd.

Met de meeste hoogachting, F.C. van der Woord [administrateur].

2 december 1930: Ritter aan A. van Wijhe-Smeding in Nieuwveen:

Zeer geachte Mevrouw,

Onder referte aan mijn schrijven dd. 20 November jl. deel ik U thans mede, dat ik de spreekbeurt op Zondag 18 Januari 1930 voor den AVRO-microfoon voor U heb vrijgemaakt, bij gelegenheid waarvan U dan zoudt kunnen spreken over Uw eigen werk. Als honorarium voor deze beurt kan ik U fl. 50, - toestaan.

Ik verzoek U, mij zoo spoedig mogelijk te willen berichten, of U deze datum past, waarna ik U direct nadere gegevens zal doen toekomen.

Met hoogachting en beleefde groeten,

P.H. Ritter Jr.

4 december 1930: Alie van Wijhe-Smeding aan Ritter:

Zeer geachte Heer,

Naar aanleiding van Uw schrijven d.d. 2 December 1930, heb ik de eer U te berichten, dat ik gaarne op Zondag 18 Januari 1931, de mij toegezegde spreekbeurt zal vervullen.

Met het honorarium ga ik accoord.

Daar het in de laatste tijd een enkele keer gebeurd is, dat brieven verloren zijn geraakt, zend ik U deze 'aangetekend'.

Gaarne verwacht ik van U de nadere gegevens, waarover U schrijft.

Met hoogachting,

Alie van Wijhe-Smeding.

5 december 1930: Zijlstra aan Ritter:

Hooggeachte Heer Ritter,

Dank voor Uw brief d.d. 29 November. Ik begrijp inderdaad, dat U dikwijls met moeilijkheden zult hebben te kampen en indien mevrouw van Wijhe mij van te voren had geraadpleegd, zou ik haar stellig hebben afgeraden naar Dr. ter Braak te gaan. Toch heeft ter Braak het goede spoor verlaten door zuiver het accent op het critische te leggen, zoodat ik gaarne van U de verzekering zou ontvangen, dat hij geen boeken meer van ons door de radio zal bespreken. Laat hij zijn critiek dan maar in De Stem botvieren.

Inmiddels, met vriendelijke groet,

D. Zijlstra.

9 december 1930: Ritter aan Zijlstra:

Zeer geachte Heer Zijlstra,

Ik dank U voor Uw schrijven dd. 5 dezer. Het verheugt mij zeer, dat U de moeilijkheden begrijpt. Ik kan mij uit den aard der zaak tegenover geen en-

kelen auteur, noch uitgever binden tot een bepaalde bezetting [van] mijn radiatorubriek. Echter kan ik U in zooverre geruststellen dat, onafhankelijk vban Uw schrijven, de Heer Ter Braak in het eerstvolgend halfjaar, dat ik reeds geheel heb bezet, niet onder radio-sprekers voorkomt. Over het beginsel der radio-boekbespreking hoop ik mondeling nog eens uitvoeriger met U van gedachten te wisselen, wanneer wij elkaar in het begin van het volgend jaar ontmoeten bij de overhandiging van HELOISE.

Met hoogachting en vriendelijke groeten,
P.H. Ritter Jr.

9 december 1930: Ritter aan Alie van Wijhe-Smeding:

Zeer geachte Mevrouw,

Tot mijn genoegen zag ik uit Uw schrijven dd. 4 dezer dat U bereid is Zondag 18 Januari voor den AVRO-microfoon uit eigen werk te lezen. Ik verzoek U in verband daarmee:

a/ Aan de Directie van de AVRO te Amsterdam, Keizersgracht 107, te willen bevestigen dat wij een honorarium van fl. 50, - overeenkwamen.

b/ Uiterlijk 4 Januari aan de Redactie van de Radiobode, Keizersgracht 107, Amsterdam, een syllabus in te zenden van plm. ½ kolom druks (Radiobode) met een duidelijk portret.

c/ Uiterlijk 4 Januari Uwe rede op schrift aan mij in te zenden (met aanduiding van de door U te lezen passage's uit Uw werk). U ontvangt die dan weer tijdig van mij terug. Een en ander in verband met de radio-censuur.

U leest van 2. - 2.30 in de AVRO studio te Hilversum, Engweg. Mocht U omtrent een of ander nog inlichtingen wenschen, dan zal ik U die gaarne vertrekken. Terwille van een goede administratie verzoek ik U beleefd, mij de ontvangst van dit schrijven even te bevestigen, waarvoor bij voorbaat mijn dank.

Met hoogachting en beleefde groeten,
P.H. Ritter Jr.

11 december 1930: Alie van Wijhe-Smeding aan Ritter:

Hooggeachte Heer,

Hiermee bericht ik U de goede ontvangst van Uw schrijven d.d. 9 Dec. 1930. Aan de Directie der A.V.R.O. bevestig ik heeden onze overeenkomst inzake het honorarium van f 50.

Vóór 4 Januari zal ik aan de Radiobode een syllabus inzenden van mijn lezing onder bijvoeging van mij portret.

Tevens zal ik vóór die datum mijn rede aan U toezenden, met de passage's die ik van plan ben voor te lezen. Ontvang mijn bijzonderen dank voor Uw aanwijzingen aangaande de ligging van de A.V.R.O. studio te Hilversum. Met hoogachting,
Alie van Wijhe-Smeding

30 december 1930: Alie van Wijhe-Smeding aan Ritter:

Zeer Geachte Heer,

Hierbij doe ik U toekomen een doorslag van mijn radiolezing voor 18 Jan. '31.

Een portret en syllabus verzond ik heden aan de Redactie van de Radiobode. Met de meeste hoogachting,

Alie van Wijhe-Smeding

4 januari 1931: Ritter aan Alie van Wijhe-Smeding:

Hooggeachte Mevrouw van Wijhe-Smeding,

Ik heb het manuscript van Uwe voor Zondag 18 Januari bestemde lezing gelezen en moet bezwaar maken tegen het uitspreken voor den AVRO-microfoon van alles wat vooraf gaat aan de woorden, op blz. 5: 'En nu, vrienden, wil ik U nog zeggen'...enz. Ik kan mij zeer goed begrijpen, dat U door de rede van den Heer Ter Braak verbitterd is, en kan Uwe boutades tegen hem en andere critici op zichzelf billijken, verklaren, en als uiting van Uwe persoonlijkheid waardeeren. Maar het leveren van zulken anti-critiek is in flagranten strijd met het karakter van ons boekenhalfuur. Ik zou er geen bezwaar tegen hebben, indien U eventueel bij het bespreken van het boek van een ander auteur (bv. van Dr. Ter Braak) zoo fel van leer trekt als U nu doet in het begin van Uwe rede. De bevoegdheid, die ik aan den Heer Ter Braak gaf, geef ik aan ieder ander, die(n) ik geschikt acht om voor den microfoon op te treden, dus ook aan U. Maar ik *mag* het boekenhalfuur van de AVRO niet maken tot een vrijplaats voor letterkundige polemieken. Hetgeen ik U heden toestond zou ik morgen moeten toestaan aan ieder, die zich door onze boekbesprekingen verongelijkt gevoelde - ik zou dat tegenover mijn Directie en mijn luistervinken niet kunnen verantwoorden.

Op zichzelf vormt mijn aanvaarding, van Uw voorstel, over Uw eigen werk te spreken, reeds een uitzondering op den regel van mijn rubriek. Het boekenhalfuur bevat uitsluitend besprekingen door bekende Nederlandsche letterkundigen van het werk *van anderen*. Ik heb Uw voorstel, over eigen werk te spreken, aanvaard uit overwegingen van billijkheid tegenover U. Ik wilde U de gelegenheid bieden, tegenover de uitzonderlijk felle critiek van den Heer Ter Braak een synthetische uiteenzetting te geven van Uwe bedoeling

met 'De Domineesvrouw van Blankenheim', en ik gaf U die gelegenheid geheel spontaan, voor er nog één klacht van een luisteraar over 's Heeren Ter Braaks lezing bij mij was ingekomen. Ik ben dus niet tekort geschoten tegenover U in hetgeen billijkheid en welwillendheid gebod. Maar ik moet U nu dan ook verzoeken, U tot een synthetische uiteenzetting van Uw werk en zijn bedoelingen te beperken. Afgezien van mijn bezwaren komt het mij ook voor, dat Uwe toehoorders veel eerder onbillijkheden, die de Heer Ter Braak jegens U zou hebben begaan, zullen vonnissen, op grond van Uwe zuiver synthetische uiteenzetting, dan wanneer aan die uit[een]zetting een zoo snerpande aanval zou voorafgaan. En tenslotte draagt zulk een uiteenzetting ook meer den geest der liefde, waarvan Uwe rede gewaagt en waardoor, naar Uwe meening, Uwe bedoeling zich van de geestesgesteldheid, waarin de Heer Ter Braak leeft, onderscheidt.

U zoudt mij dus zeer verplichten door U tot het laatste, door mij hierboven aangegeven gedeelte van Uwe rede te bepalen. U kunt daaraan eventueel nog eenige citaten van Uw werk (die ik dan nog gaarne ter inzage ontvang) toevoegen. Daar de Radiobode, waarin Uwe lezing wordt aangekondigd, in het midden dezer week wordt gereed gemaakt, verzoek ik U vriendelijk maar dringend mij Uwe beslissing per omgaande (desnoods telefonisch of telegrafisch) te willen mededeelen.

Met de meeste hoogachting,

P.H. Ritter Jr.

4 januari 1931: Ritter aan de Redactie van de Radiobode:

Mijne Heeren,

In verband met bezwaren mijnerzijds tegen de rede van Mevrouw van Wijhe-Smeding voor 18 Januari a.s., waarvan de Heer Vogt op de hoogte is en waarover ik met Mevrouw van Wijhe-Smeding in correspondentie ben, verzoek ik U vriendelijk, mij zoo spoedig mogelijk een afschrift van haar syllabus te doen toekomen en mijn telefonische goedkeuring af te wachten, alvorens de syllabus in de Radiobode wordt afgedrukt.

U bij voorbaat dankend,

met hoogachting en beleefde groeten,

P.H. Ritter Jr.

6 januari 1931: Alie van Wijhe-Smeding aan Ritter:

Zeer Geachte Heer,

Hierbij doe ik U mijn herziene lezing toekomen, een nieuw citaat voegde ik op de laatste bladzij er tusschen in: van bl. 438-440. Zooals ik U reeds me-

dedeelde verzond ik eenige dagen vóór vier Januari, mijn portret en een syllabus aan de Redactie van de Radiobode.

Met hoogachting en beleefde groeten,
Alie van Wijhe-Smeding

7 januari 1931: Ritter aan Alie van Wijhe-Smeding:

Hooggeachte Mevrouw van Wijhe Smeding,

Bijgaand doe ik U het manuscript voor Uwe rede op Zondag 18 dezer weer toekomen. In dezen vorm kan ik er mij geheel mee vereenigen.

Met hoogachting en beleefde groeten,
P.H. Ritter Jr.

7 januari 1931: Ritter aan Vogt:

Zeer geachte Heer Vogt,

Ik heb het gewijzigde manuscript van Mevrouw Alie van Wijhe-Smeding thans ontvangen en in den nieuwen vorm goedgekeurd. Haar lezing *gaat dus op Zondag 18 dezer door*. Zij berichtte mij heden telefonisch dat zij syllabus en portret reeds vóór 4 Januari aan de redactie van de Radiobode heeft doorgezonden. Ik verzoek U, mij dezen syllabus alsnog even ter inzage te doen toekomen alvorens tot plaatsing over te gaan.

Bij voorbaat dankend,
met hoogachting en beleefde groeten,
P.H. Ritter Jr.

9 januari 1931: Vogt aan Ritter:

Zeer Geachte Heer Ritter,

Ingesloten doen wij U de syllabus van Alie van Wijhe-Smeding ter inzage toekomen.

Wij verzoeken U vriendelijk ons deze syllabus zoo spoedig mogelijk weder te willen terugzenden.

Met beleefde groeten,
hoogachtend,
W. Vogt

Alie van Wijhe-Smedings syllabus is in het *Archief Ritter* bewaard. Er staan een aantal vette potloodstrepen van Ritter door en onderaan staat 'Vervalt R'. De tekst luidt:

Waarom ik 'De Domineesvrouw van Blankenheim' schreef.

Als ik zeg dat ik zo blij ben, dat ik na de lezing van Dr. M. ter Braak over mijn laatst-verschenen boek mag spreken, zeg ik dat niet uit een kinderlijke

ijdelheid, ook niet omdat ik daarmee op eenigerlei wijze ‘propaganda’ zou willen maken voor mijn boek, nog minder omdat ik ook maar eenigszins de vrijheid van kritiek in Nederland te kort zou willen doen.

Maar dit jongste boek, zou ik wèl graag uit ‘de laaiende haat waarmee de kritikus het wil verbranden’ (Utr. Dagblad. 29 Nov. 1930) wegnemen, voor het opnieuw voor U neer te leggen in het warme schijnsel van de liefde.

Want in geen enkel ander boek van mij leeft zoo mijn eigen angst, glanst zoo mijn eigen vreugde! Dit boek is een boodschap van liefde voor U allen. En dáarom verheugt het mij dat ik U a.s. Zondag vertellen mag waarom ik dit boek schreef, maar ook waarom de kritiek over dit boek mij zoo pijnlijk trof.

Zijn er werkelijk mannen onder onze critici die denken, dat de waarde van het leven: het wonder der liefde - de liefde die lijdt en gelukkig is, die zich offert en een open hemelpoort ziet - langs een zuiver-verstandelijke weg te benaderen is?

Ik geloof, dat dit alles met het hart te verstaan is. En de harten die dit verstaan, zij kennen de werkelijkheid achter de werkelijkheid.

Over dit alles hoop ik Zondag 18 Jan. uitvoeriger te spreken.

Alie van Wijhe-Smeding.

11 januari 1931: Ritter aan Vogt:

Hooggeachte Heer Vogt,

De syllabus van Mevrouw van Wijhe-Smeding kan, zooals Mevrouw van Wijhe-Smeding haar stelde, niet in de Radiobode worden opgenomen. Ik heb thans zelf een syllabus opgesteld, dat ik gaarne in de a.s. Radiobode opgenomen zag.

Met hoogachting en beleefde groeten,

P.H. Ritter Jr.

Ritters inleiding luidt als volgt:

In het boekenhalfuur van zondag 18 januari zal mevrouw Alie van Wijhe-Smeding voorlezen uit haar werk. Het laatstverschenen boek van mevrouw van Wijhe *De Domineesvrouw van Blankenheim* is een van de actuele boeken, die in de belangstelling staan, omdat het zeer veel strijd bij zijn beoordelaars heeft opgewekt. Er zijn onder de critici en onder de algemene lezers, die het hemelhoog verheffen, er zijn er die er helemaal niet over te spreken zijn, zoals dr. Menno ter Braak, die het in een radiorede aan een scherpe kritiek onderwierp. De waarheid zal wel in het midden liggen. Maar in ieder geval is een boek, dat zoveel strijd teweegbrengt, interessant en wilden wij gaarne aan het verlangen, dat ons van de zijde van vele luistervinken bereik-

te, tegemoetkomen, die mevrouw Van Wijhe-Smeding gaarne uit en over haar werk zouden horen voordragen.

Mevrouw Van Wijhe-Smeding schreef ons: ‘In geen enkel ander boek van mij beeft zo mijn angst, glanst zo mijn eigen vreugde als in *De Domineesvrouw van Blankenheim!* Dit boek is een boodschap van liefde voor u allen. Ik geloof dat het alleen met het hart te verstaan is. En de harten die dit verstaan, zij kennen de werkelijkheid achter de werkelijkheid.’

Ook de radiolezing van Alie van Wijhe-Smeding is bewaard. Hij is te vinden in het tijdschrift *Nederland*, jaargang 83, 1931, band I. In een noot staat: ‘Op zondag 18 januari sprak Alie van Wijhe-Smeding voor de AVRO-microfoon te Hilversum over haar jongste boek, *De Domineesvrouw van Blankenheim*. Vele duizenden in het land zullen die middag naar het bezielend woord van de bekende en begaafde schrijfster hebben geluisterd en haar woord heeft - wij weten het - velen ontroerd. Na de verschijning van *De Zondaar* was dit haar Boodschap van Liefde, haar Biecht en Verzoening. Het was ons een voldoening de schrijfster bereid te vinden de tekst van haar radiolezing aan *Nederland* ter publicatie af te staan. - Red.’

‘De Domineesvrouw van Blankenheim’ Mijn Boodschap van Liefde

door

Alie van Wijhe-Smeding

...Vrienden, als gij het blanke land van de liefde wilt binnentreden, dient gij een sleutel te bezitten, om de poort tot dit land te openen.

Die sleutel heet: liefde.

Glanzend als parelmoer is die sleutel - hij is een wonder Gods.

En tracht nu toch alstublieft niet met een loden sleutel - de zware sleutel van de haat - de poortdeur, die naar het land van de liefde leidt, te ontsluiten. Want het zal u niet gelukken, gij zult hoogstens het slot een weinig beschadigen en anders niets - anders niëts.

Dit is zo'n simpele waarheid, dat men bijna om de simpelheid en het oude ervan glimlachen moet.

En toch vergeet menig mens, die de liefde wantrouwt of die bij het woord liefde enkel het rode zwoele land van de hartstocht binnengaait, deze eenvoudige bedagde waarheid.

Men kan het offer en de vreugde van het offer niet begrijpen, en het offer niet brengen, als men die kleine ivoren sleutel niet in zijn bezit heeft: de barmhartigheid.

En laat de Inbeelding en de Eigenwaan nu toch niet denken, dat men met dat goedkope blikken sleuteltje van de spot, de witte stille kathedraal van het offer binnen kan gaan. Want deze kathedraal zal zich niet ontsluiten voor hem.

En hoe zou men ook zonder de gouden sleutel van de eerbied het land van de heiligheid binnen kunnen gaan?

Voor een cynische glimlach opent de heiligheid haar deuren niet.

Men kan immers ook niet tot God gaan zonder de juwelen sleutel van het geloof? Men kan God toch niet naderen met een schimpend verstand?

Dit is alles zo simpel, en zo oud is dit alles.

En zo bekend ook.

En toch zijn er veel mensen, die dit vergeten.

Liefde - offer - heiligheid, 'men' kan er met het hart niet bij. Daarom tracht het verstand deze wonderen kapot te maken.

En het meent - vaak met grote stelligheid - dat het daartoe in staat is, maar dat is niet waar.

Men heeft ook gedacht dat men zonder de kleine zilveren sleutel van het begrijpen het devote land van Blankenheim kon binnengaan. Het land waar Djoeke Roemer - de domineesvrouw - gelukkig was en leed...

En men kon dat toch niet.

Men beproefde allerlei sleutels op de poortdeur die naar Blankenheim voert: de loden sleutel van de haat, en het scherpe blikken sleuteltje van de spot, de keurig-afgewerkte sleutel van het verstandelijk inzicht, ja zelfs met de bijl van het geweld probeerde men er binnen te komen.

Maar het ging niet.

Men kan tegen de poortdeur van Blankenheim trappen en men kan de deur deerlijk beschadigen daarbij, maar hij wijkt niet, geen millimeter wijkt hij. En nu kijkt men door het kleine sleutelgat van zijn verstand naar de wonderen in het land van de liefde. In dat land hebben de schaduwen zelfs een parelmoeren glans, en het geluk glanst en straalt erbinnen in het offer, en de vreugde kromt er zich gewillig onder een kruis en glimlacht van vervoering, en het leed heeft daar een devoot blank hart.

De gedachten zien dit alles.

De gedachten gluren door het sleutelgat van het verstand naar deze wonderen: liefde - offer - God. En voor die kleine kromme verborgen gedachten veranderen deze wonderen in zinsbedrog, een fictie. En het kruis en de devotie en de blijde vroomheid, het wordt alles schijnheiligheid.

Och - wat ik u verzoeken mag...

Als er critici onder u zijn die Blankenheim willen binnengaan, laten zij dan eerst eens kijken of zij hun goede sleutel wel bij zich hebben!, en als zij

soms hun goede sleutel verloren hebben op de lange kronkelende weg van het leven, laten zij die goede sleutel dan eerst gaan zoeken. Misschien ligt hij bij hun Moeder thuis, of op de speelplaats van hun jeugd.

En als zij hem daar niet vinden, moesten zij toch niet *met hun bemodderde laarzen* tegen de poortdeur van Blankenheim schoppen. Het is zo jammer van die goeie deur.

En nu, vrienden, wil ik u zeggen, hoe ik tot het schrijven van deze roman gekomen ben.

Het leed van het leven lei beslag op mijn hart: gebrek, dood, zielsangst. Men ziet als Domineesvrouw deze schaduwen wel van heel dichtbij. Toen overviel mijzelf een ziekte, ik maakte een zomer van verscheurende lichamelijke pijn door en ik ging meer en meer nadenken over de geweldige macht die de mensen eenvoudig-weg ‘dood-gaan’ noemen. En ‘dood-gaan’, dat wil immers zeggen: loslaten, àlles loslaten? Kon ik dat? Ik probeerde of ik het kon; neen, het ging niet.

Ergens laat ik de Domineesvrouw van Blankenheim zeggen: ‘Wij weten nu eindelijk wel hoe wij leven moeten, is het niet? Maar weten wij ook hoe wij sterven moeten?’ En in de diepe stilte van het eenzame polderland, onder dikwijls folterende lichaamsspijnen, was dit, van dag tot dag, de vraag die mij bezighield.

Ik ging net als Djoeke Roemer, naar vroeger terug.

En wij zagen onze fouten van vroeger, Djoeke en ik: want er leeft veel van mij in Djoeke, en veel van Djoeke leeft in mij!

En Djoeke zowel als ik, wij komen beiden uit een donker land. Het land van de haat. En wij hebben allebei onze haat liefgehad, als een dierbaar bezit, want wij kenden de liefde niet.

Maar toen wij de liefde leerden kennen, leerden wij ook grondig het berouw kennen. Ik zal er u iets van voorlezen uit mijn boek.

Djoeke is gelukkig! Djoeke heeft lief!

‘Zij kijkt de stralende ruimte recht in de ogen, en plechtig verzekert zij: ‘Ik zou iedereen nu alles kunnen vergeven.’

Och, het leven ligt verweg, op dit ogenblik...

Maar omdat alles zo in haar schittert, durft zij ook weer naar ‘vroeger’ terug te gaan.

Eenmaal, dat is toch waar, was Djoeke een gevangene van het leven. Dag aan dag bad zij: ‘Maak mij vrij, Heer, laat mij gaan...’

En later gebeurde het ook vaak genoeg dat zij dag aan dag zweeg.

Maar op een gegeven ogenblik is er een wonder gebeurd, ja, een wonder, een ander woord bestaat er niet voor.

Er is toen ook een dag naar Djoeke toegekomen, tintelend van bloed, een dag die een onsterfelijke ziel van God gekregen heeft.

Dat was Djoeke's trouwdag.

Djoeke denkt er nog vaak aan terug.

En een klein eindje achter die dag ligt 'vroeger'.

Djoeke weet er helaas nog alles van.

Uit een kil schemerig land is zij gekomen, zij is daar geboren, zij bracht er ook haar kinderjaren door, zij verspeelde er de helft van haar leven: de jeugdhelft.

Liederen leefden daar heel in het begin, later kwijnden die liederen, zij stierven en werden begraven.

De lach verhongerde er ook, die werd altijd afgewezen en de deur uitgezet. Zij kon op het laatst met een kleine doodkist toe, die lach, zij was zo ingekrompen en zo uitgeteerd.

De liefste wensen worden in dat kille land op een oud rappig kerkhof begraven. En de leugen zit er breed op de wallen en de haat houdt de wacht bij de poort.

Nooit is het waarachtig zomer in dat land, en nooit waarachtig lente. De knoppen bevriezen er, nog eer het bloemen worden, en de kleine vogels sterven al in het nest, nog eer zij uitvliegen kunnen.

De sterren vergeet men daar en aan de zon schenkt men geen aandacht.

Ja, ja, een droevig Koninkrijk is dat oude-land-van-Djoeke.

Achterdocht is er Koningin, een lelijke vrouw met knokige handen en een benig gezicht. Alles wat haar in de handen komt, verdort.

En haar opper-hofdame heet naijver.

Denk nu niet dat dit een bedenkseltje is, neen, het is géén bedenksel. Het is de barre werkelijkheid uit dat oude-land.

Maar op zekere dag hoorde Djoeke het ruisen van Gods klederen. Zij hield de adem in en trachtte een donkere gedachte te verbergen.

God kwam van het land van de haat binnen. De glans van vele sterren was om Hem heen, niemand kon tot Hem de ogen opslaan.

Zoekend ging Hij rond.

En voor Djoeke bleef Hij staan. Hij brak een paar wanden weg. Hij zette haar in de ruimte.

Doch Djoeke was toen al aan het verschrompelen.

Zij zuchtte niet meer, en zij boog niet meer voor God. Haar klachten waren verstomd. Klein en schuw stond zij in Gods blinkende ruimte.

'Djoeke,' zei God, 'ken je Mij nog?'

En Djoeke schreide. 'Het is nu voor alles te laat, Heer,' klaagde zij, 'voor alles.' En zij schreide op haar armen, juist zoals een kind schreit.

God antwoordde niet.

Maar Hij vroeg met een donkere stem: 'Wat heb je met je ziel gedaan, Djoeke van Igle Veenema?'

En Djoeke zag zichzelf - toen God dat vroeg - in de straten van haar jeugd, een kind dat nog onbevungen lachen en zingen kon en argeloos liefhad.

Schuw van schuld keek Djoeke op.

Toen zag zij haar eigen ziel, ontdaan en gehavend en verwond: de bleke schim van haar eigen binnenst. En haar ziel klaagde haar aan: 'Je hebt mij over dorens laten gaan, je hebt de harde wegen voor mij uitgezocht met de scherpe stenen. Je hebt mij dag aan dag op de argwaan afgestuurd en op de toorn en op de jaloersheid. Je liet mij mishandelen door de haat. Je liet toe dat de begeerte mij kwaad deed. Driftig duwde je mij naar God toe, en God kon mij zò niet ontvangen. Je sleepte mij dwars door de woede heen, een pijn.' Jammerend zuchtte Djoeke's ziel en zij zweeg.

En temidden van Zijn witte sterren stond God daar nog en wachtte - wachtte...

Toen viel Djoeke op de knieën voor Hem neer. Zij weende luidkeels, en zij beled al haar schulden.

Het waren er vele.

'Duisternis gaf ik in ruil voor schemer,' steunde zij, 'voor één grief wierp ik er zeven terug...'

Ook bekende zij: 'Ik heb naar de verkeerde ogenblikken gegrepen, ja, ik heb de verkeerde ogenblikken naar mij toetrokken. Ik heb begeerd wat van mij niet wezen mocht.'

Met geen enkel woord vergoelijkte ze dit.

Toch had zij kunnen zeggen: 'Mijn hart stierf van kou, Heer.'

Neen, dat deed zij niet, het kwam ook zelfs geen ogenblik in haar op.

Zij boog zich diep voorover, zij wachtte op het oordeel van God. En een droombeeld is dit niet geweest en geen waan en geen hersenschim. Zij keek in haar eigen gedachten, zij zag God.

'Here God,' beefde zij, 'zal mijn straf zwaar wezen?'

Haar slapen bonsden van spanning.

En God heeft haar het antwoord wel gegeven, maar niet dadelijk.

Heel haar leven werd toen een vraag aan Hem.

Bang wachtte ze op Zijn toorn. 'Heer, Heer,' zuchtte ze, 'wanneer?, waar...?, hòe...?'

En Hij zette glimlachend het geluk voor haar neer, in de liefde van een goed mens.'

Dit is dan het fragment: 'vroeger'.

Maar wij, wij weten het nu wel - Djoeke en ik - in Gods goedheid kan een straf branden - en binnen in de liefde kan de spijt branden...spijt over fouten-van-vroeger.

En wij meenden niet te kunnen sterven - Djoeke en ik - eer wij voor alle mensen die ons van vroeger persoonlijk kenden, en voor alle mensen die ons uit 'geschriften' van vroeger kenden, een boodschap achter gelaten hadden: een boodschap van liefde, een laatste wil...

En zo ontstond mijn boek: 'De Domineesvrouw van Blankenheim'.

Maar Aage Roemer, de Dominee van Blankenheim - ik mag hier ook nog wel op wijzen om misverstanden te voorkomen - is *niet* een geestelijke fotografie van mijn man. En allerlei dingen die in dit boek voorkomen - omdat zij er in voorkomen *mòesten!* - zijn geen fotografieën van mijn - van òns leven. Ik fotografeer niet, moet u weten! Maar ik zou nooit over het beste in Dominee Aage Roemer hebben kunnen schrijven, als ik mijn man niet ontmoet had. En ik zou nooit mijn boek van liefde hebben kunnen schrijven, als de liefde mij niet gevonden had.

En Wietze met de baard, en Jitse met het geld - de bijfiguren in het boek: de geraffineerde Thea, en de illusieloze notaris, de boze Vrouw Wulk en de stugge Gradeke Roselaar, Japke van de kosteres, Mienke van de smid en allen die er meer zijn - ik heb hen in verschillende gestalten ontmoet: zònder en mèt baard, mèt en zònder muts...Zij zijn niet speciaal van dit of dat dorp, uit deze of die stad, ze zijn - overal...

En de mensen die geroepen zijn tot het hoge ambt van criticus en stevast menen dat ik 'de Domineesvrouw van Blankenheim' moet zijn en Aage Roemer mijn man, zij denken te goed en...niet goed genoeg over ons!

Als voorbeeld dat te controleren is, kan misschien dit kleine gegeven dienen: een vrijzinnige Dominee spreekt niet van 'de Here God', zoals Aage Roemer dat doet. 'Here God' is een Oud-Testamentische uitdrukking en Oud-Testamentische uitdrukkingen worden - bij de Vrijzinnigen - graag verwisseld voor aanhalingen uit het milde zachtmoedige Nieuwe Testament. Maar een feit is het, dat ik-zelf - in de gestalte van Djoeke Roemer - mijn gedachten en mijn verlangens naar de wereld toedroeg. En laat nu de uitdrukking 'wereld' u niet hinderen: wereld is blijheid, en wereld is haat, in het kleinste gehucht is 'wereld' en ook in mijn gedachten en de uwe...

Maar Djoeke Veenema is na het maken van haar laatste wil niet gestorven, en ik mocht ook nog leven. - Ergens zegt Djoeke: 'Ik denk altijd aan de dood, ik zal dus wel lang leven.' En hier sprak ik dan mijn eigen levensverlangen uit.

Doch toen het manuscript van ‘De Domineesvrouw’ voltooid was, zei een vriend van ons, die het las: ‘Geef het niet uit, dit boek, geef het niet aan de mensen, zij zullen het niet begrijpen, zij zullen het niet lezen. En als zij het lezen, zullen zij je belachelijk maken. Heeft de wereld ooit een boodschap van liefde aanvaard? Heeft hij de Opperste Liefde niet aan een kruis gespijkerd? Wat verwacht *jij* dan nog? Schrijf een boek over de ontrouw, schrijf over de lichamen maar niet over de zielen...schrijf over de danshuizen maar niet over de dood...En de mensen zullen je lezen, en je zult succes hebben. Maar dit boek...’, en hij haalde een citaat aan van Johannes Müller: ‘Het is onmogelijk de grote massa voor godsdienst, moraal en kunst te winnen...’

Nu, ik heb tòch de moed gehad, dit boek de wereld in te sturen. Want ik geloof dat elk mens te winnen is door de liefde, zoals ik zelf ook door die liefde gewonnen ben...

En ik vraag het u dringend en nadrukkelijk, vrienden: *Zal het berouw onder uw vensters staan en zult gij uw vensters gesloten houden? Zal de liefde aan uw deuren kloppen, en zult gij hem niet opendoen?*

Ik geloof het niet, ondanks critici als Menno ter Braak.

Neen, ik wéét het *nu* wel zeker.

Gij zelf, gij hebt mij hartelijk geschreven - gij hebt mij begrepen. Ik heb ‘De Domineesvrouw’ voorgelezen aan een groep eenvoudige mensen...zij kwamen in de pauze naar mij toe en konden niet veel zeggen, maar zij drukten mij krampachtig de hand - ja, zij begrepen mijn boodschap.

Er zijn ook critici die mij begrepen, weinigen nog maar misschien, nu goed: weinigen, maar bij alle verschil van inzicht, begrepen zij mij toch!

En ik hoop dat de mensen die ik pijn gedaan heb, vroeger, en de mensen die mij gegriefd hebben, vroeger, mijn boek - mijn boodschap zullen lezen.

Ik droeg *De Domineesvrouw van Blankenheim* aan mijn vrienden op en aan mijn vijanden. En dit is geen theatrale opdracht.

Ik heb in mijn kleine geboortestad zo angstig-vaak de haat ontmoet, haat in elke dag, haat in menig oog...

Toen had ik *Sterke webben* geschreven, *Mensen uit een stil Stadje*, later *Het wazige Land*.

Als een opgejaagde ging ik naar een andere stad. Ik schreef er *De Zondaar* en er sloeg een zee van gramschap, haat en verachting over mij heen.

Ja, ik heb vijanden! Het is toch niet theatraal om vijanden te hebben, is het wel? Het is toch ook niet theatraal om te hopen dat deze vijanden eenmaal weer vrienden zullen worden, is het wel?

En gij die mij niet kent, die mij noch haat, noch genegen zijt, ik vraag enkel van u: *begrijp mij een weinig - slechts een weinig...* Meer vraag ik u niet. -

Nu zal ik u voorlezen, hoe Djoeke Veenema afscheid tracht te nemen van het leven.

‘Djoeke sluit de ogen, zij kijkt naar het leven.

Het leven is zo doorschijnend als glas geworden.

Zij ziet het einddoel: Gods uitgestrekte handen, en een glans valt over haar gedachten heen: de glimlach van de Verlosser.

“Niet bang,” zegt zij in zichzelf. En dat klinkt vragend.

Koud zijn haar handen en haar benen zijn zwaar.

Zij kijkt naar het zonlicht en zij fluistert: “Ik moet weggaan, zonlicht, ik ga weg, eerdaags, vaarwel helder zonlicht...”

De torenklok van Blankenheim speelt. “Ja, ik hoor je nog, ik kan je nog horen,” prevelt zij, “ik heb vaak naar je geluisterd op stille nachten, in heldere dagen, kleine grijze toren, nog wel bedankt voor je liedjes.”

Zij loopt ook door het dorp. “Hier is mijn leven begonnen,” zegt zij tegen de bleke oude huizen. En zij kijkt naar de kleine verweerde kerk op. “Kerk, jij hebt mij mijn God weergegeven. Hoe zal ik je danken, Kerk?”

Kouder worden haar handen, zwaarder haar benen, trager gaat de slag van haar hart. Zij verbeeldt zich, dat Aage zich naar haar toebuigt. “Aage,” zucht zij, “zégen - zegen-van-God, ik moet nu weg - ik moet van jou weg, Aage...De goedheid van je ogen, Aage, en de glimlach van je mond...oh Aage...Aage...nu moet het breken, nu breekt het leven...”

Haar handen verstijven en haar lichaam verstijft.

Koud zweet parelt op haar voorhoofd, zij kreunt. “Aage, laat me niet gaan, houd me toch bij je, laat mij toch bij je blijven, Aage...Oh Heer, doe een wonder, ik kan nog niet sterven, Heer, ik kan nog niet...”

En dan gaat zij ook naar vroeger terug.

Onder de woorden die zij sprak, waren er vele, die als een pijn in de herinnering bleven haken, onder de woorden die zij schreef, waren er vele die een pijn naar de wereld toedroegen.

Zij nam het op voor de zwakke, zij verdedigde de schamele - en zij deed dat met spitse woorden-van-haat. Pijn dragers waren haar woorden.

Djoeke buigt het hoofd voorover, en zij legt de handen ineen, er hangen tranen aan haar wimpers.

Zij droomt nu niet, en zij gaat toch langs een weg van voetsporen naar de wereld terug.

Daar in het bekraste spiegelende plaveisel van een grote stad, daar zijn de deuren waar zij doorheen gegaan is, daar zijn de vensters waar zij doorheen gekeken heeft.

Zij klopt aan bij oude vrienden, bij vrienden die haar vreemd geworden zijn. “Ik ben het,” fluistert zij. “Djoeke ben ik. Vergeef mij - ik vergeef, vergeef mij ook...vergeef mij alle boze woorden, vergeef mij mijn zelfzucht, vergeef mij mijn argwaan, vergeef mij mijn drift, dan éne felle woord, die éne scherpe uitval...”

Nu staat zij op een stenen hoogte, en de steden kijken naar haar om.

“Ik herroep mijn oordeel van vroeger, vrienden, ja, ik herroep dat! Vergeet de woorden die ik gesproken heb, als de haat er in vlamde, vergeet de woorden die ik schreef, als de toorn ze aanstak. Onthoud alleen maar mijn woorden van nu, vijanden weest mijn vrienden weer, vreemdelingen weest mijn makkers weer.”

Zij ijlt over de wegen.

Waar de paden smal worden en de huizen klein, ontmoet ze haar kinderjaren. Herinneringen komen op haar af. Zij ontmoet zichzelf in de straten van een doodse kleine stad.

Zie, daar zijn de poorten van dorens weer, daar is de boze wachter op de muur!, daar zijn de grote oude kerken, waar zij de Boze ontmoette in een enkele geringschattende glimlach, in één oogopslag.

Zij neemt de jonge wrokkige Djoeke bij de hand: “Kom, wij samen.”

En zij kloppen aan de deuren: “Luister toch naar ons, luister! Wij vergeven de bitse woorden en elke uitval van haat: wij vergeven de barre argwaan en de laster. Wij vergeven alle hoonwoorden en elke smaad. Laten wij als vrienden scheiden, kom, laten wij als vrienden naar God gaan.”

Zij worden aangehoord.

Worden zij afgewezen?”

Djoeke kan dit niet weten...

Maar Djoeke leert op het laatst toch wel afscheid nemen! Het is een moeilijke les. Maar er zijn meer moeilijke lessen in Djoeke's leven. Moeilijk is het ook om zacht te zijn tegenover de hardheid, zacht tegenover de haat!

Het gelukte mij nog maar een paar maal - en het kostte mij veel inspanning. Maar ik hoop dat het mij eenmaal voor alle dagen, voor alle jaren, voor altijd gelukken zal.

Vrienden, ik moet mijn boek nu sluiten - maar mijn boodschap leg ik in uw handen: *vijanden weest mijn vrienden weer, vreemdelingen weest mijn makker weer...*

En dat het u allen welga, vrienden: u allen het allerbeste!

Purmerend.

*

Zelfs nog een tweede keer richt Alie van Wijhe-Smeding zich tot Menno ter Braak. Schriftelijk nu. In de aflevering nr. 352 (april 1931) van het maandschrift *Den Gulden Winckel*:

Als men auteur is...

door

Alie van Wijhe-Smeding

[...]

Het oor van de wereld luistert naar een stem in de ether. [...] En een ijskoude rilling rent over het hart: iets gevaarlijks, iets zwavelachtigs is vlakbij. ‘Het boek is geschreven in een jachterige tegenwoordigetijd-stijl...’ [...] De stem aan de microfoon flikkert, trilt, rekt, krimpt-ineen!, hij struikelt over een paar Blankenheimer klompen, ergert zich aan de Christus van Thorwaldsen, is verontwaardigd over de adoratie van een vrouw voor haar man, is geïrriteerd door de liefde, de vroomheid, de ijver, de verering... ‘U moet,’ zegt de stem, ‘mij niet kwalijk nemen, maar ik kan zo'n figuur als Djoeke niet uitstaan.’ De stem behoort toe aan een jonge man, die een boek schreef over huwelijks-versteningen, en versteende illusies. Déze jongeman kent de bevende ziel van de schuld niet, noch het stralende hart van het offer. En de boze tovermacht van een oud sprookje voltrekt zich aan hem: al wat hij aanraakt met zijn woorden, wordt van steen. [...] Ik zag de arbeid van een lang jaar aan gruisel vallen in één half uur. [...] En dan het wonderlijke - het wonder! De haat-stem aan de microfoon bereikte ook ‘de burgers en dichters’, van dit land. En velen onder hen waren niet versteend. De spitse harde stem van de haat verwekte - afkeer tegen de haat. Er zijn woorden naar mij toegekomen waar het hart van mijn dromen in klopte, woorden die als hartelijke vrienden-handen zijn.

Purmerend, lentemaand, '31.

20 januari 1931: AVRO aan Ritter:

WeEd. Heer,

Bijgaand hebben wij de eer u te doen toekomen een aantal brieven, bestemd voor Mevr. A. van Wijhe-Smeding, met beleefd verzoek dezelve van het juiste adres te voorzien.

Met de meeste hoogachting,

F.C. van der Woord, Administrateur.

23 januari 1931: AVRO aan Ritter:

Zeer geachte Heer Ritter,

Wij verzoeken U beleefd bijgaanden brief, geadresseerd aan Mevr. A. van Wijhe-Smeding, van het juiste adres te willen voorzien en voor doorzending te willen zorgdragen.

U bij voorbaat beleefd dankend,

Hoogachtend,

F.C. van der Woord, Administrateur.

24 januari 1931: AVRO aan Ritter:

WelEd. Zeer Geleerde Heer,

Bijgaand doen wij U een brief toekomen voor Mevr. Alie van Wijhe-Smeding en wij verzoeken U beleefd deze aan genoemde dame te willen doorzenden.

Hoogachtend,

F.C. van der Woord, Administrateur.

27 januari 1931: AVRO aan Ritter:

WelEd. Zeergel. Heer,

Bijgaand doen wij U toekomen een brief bestemd voor Mevr. A. van Wijhe-Smeding, met beleefd verzoek dezelve van het juiste adres te voorzien.

Hoogachtend,

F.C. van der Woord, Administrateur.

11 april 1931: Ritter aan Menno ter Braak:

Zeer Geachte Heer ter Braak,

Hierbij heb ik de eer, u uit te noodigen tot het houden van een radio-lezing voor de A.V.R.O.

Ik heb daarvoor voorloopig Zondag 23 Augustus a.s. gereserveerd; over het te behandelen boek correspondeeren wij nog wel. Het honorarium bedraagt f 45. -

Gaarne even een bevestiging van dit schrijven tegemoetziende, met hoogachting en vriendelijken groet,

P.H. Ritter Jr.

Litt. Adv. A.V.R.O.

14 april 1931: Menno ter Braak aan Ritter:

Zeer geachte Heer Ritter

Voor Uw gewaardeerde invitatie van 11 dezer dank ik U zeer; ik heb 23 Aug. genoteerd en blijf dus voorloopig op dien datum rekenen. Ook van het honorarium van f.45 heb ik kennis genomen.

Ik hoop, dat wij bij de keuze van het te bespreken boek op een minder riskant phaenomeen dan de 'Domineesvrouw' kunnen komen. Zoo'n sensationeele lezing is misschien wel eens vermakelijk, maar als regel prefereer ik een boek, waarvoor ik meer sympathie kan hebben. Dat zal wel gaan, vermoed ik, bij naarstig onderzoek in den schoot der letterkunde!

M. vr. gr., hoogachtend,
Menno ter Braak

Op 13 september 1931 bespreekt Menno ter Braak *Point Counter Point* van Aldous Huxley voor de AVRO-microfoon.

24 januari 1933: Ritter aan Alie van Wijhe-Smeding, Ned. Hervormde Pastorie, Vught NBr.:

Hooggeachte Mevrouw van Wijhe,

Ik ben U zeer erkentelijk voor de vriendelijke woorden, die U aan mijn vrouw hebt geschreven.

Het spreekt vanzelf dat een letterkundige figuur als U eens voor den microfoon geroepen moet worden, doch het is U bekend dat er in den omroep steeds een reusachtige hinderpaal bestaat nl. de censuur. De Algemeen programmacommissie stelt zich nog altijd op het standpunt, dat zij geen naturalistische boeken voor de radio besproken wenscht te hebben. Ik laat geheel in het midden of Uw werk als zoodanig is te beschouwen, doch de Algemeen programmacommissie zal het wel zoo beschouwen.

De mogelijkheid van Uw optreden wil ik gaarne nader onderzoeken en ik zal U dan - in de loop van de volgende week - hieromtrent berichten.

Met de meeste hoogachting,
P.H. Ritter Jr.

Alie van Wijhe-Smeding is door de AVRO niet meer uitgenodigd. Zij overlijdt in 1938. Menno ter Braak in 1940.